

Tadqiqot.UZ

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

31 ОКТЫАВР
№33

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 33-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
1-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
33-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-1**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
33-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-1**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 33-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 октябрь 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 34 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибод Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЙЎНАЛИШИ

1. Абдуллаева Дилюза Сайдазимовна	
МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИ ТУЗИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ ВА ЮРИДИК ТАБИАТИ	7
2. Эралиев Аъзам Бахтиёр ўғли	
ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ОЧИҚЛИК, ОШКОРАЛИК ВА ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН ИШЛАШ: НАЗАРИЙ ВА ХУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	9
3. Қурбонбоев Баҳодир Зокиржон ўғли	
НОРМА ИЖОДКОРЛИГИ ЖАРАЁНИДА ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИНИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	13
4. Шамсиев Фирдавс Фазлиддинович	
ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ СУБЪЕКТЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	17
5. Шералиев Шокиржон Шуҳратжон ўғли	
ҚУРИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ЭКОЛОГИЯ ҚОИДАЛАРИГА РИОЯ ҚИЛИШНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	20
6. Ro`zmetova Dilrabo Yangibayevna, Sadullayeva Sarvinoz, Maqsudbekova Guljon	
ONA TILIM – G`URURIM, FAXRIM	23
7. Jumayeva Mohinur Murotovna	
INTERNETDAN UNUMLI FOYDALANISH	25
8. Дилдора Базарова	
ГУМОН ҚИЛИНУВЧИ ХУҚУҚЛАРИНИНГ ПРОЦЕССУАЛ КАФОЛАТЛАРИ	27
9. Axmedova Gulnoza Toʻlqinovna	
BUXGALTERIYA HISOBIDAGI AVTOMATLASHTIRILGAN BUXGALTERIYA TIZIMINING OʻRNI	30
10. Elchibayeva Nilufarxon Xakimdjanovna	
AHOLINI ISH O'RINLARI BILAN TA'MINLASHNING INNOVATSION USULLARI	31
11. Hasanov Yodgorjon Maxamatjonovich	
BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEХНОЛОГИYALARINI AHAMIYATI	32
12. O'rmonov G'olibjon Solijonovich	
TA'LIM JARAYONIDA SIFATGA ERISHISHNING ASOSIY KO'RSATKICHLARI	33

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЙЎНАЛИШИ

МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИ ТУЗИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ ВА ЮРИДИК ТАБИАТИ

Абдуллаева Дилфузада Сайдазимовна,
Тошкент давлат юридик университети
Ихтисослаштирилган филиали
катта ўқитувчиси
Телефон: +998909252772
dilfuza.abdullahayeva@yandex.ru

Аннотация: Мазкур мақола меҳнат муносабатларини шаклланишида, шунингдек иш берувчи ҳамда ходимларнинг хуқуқ ва манфаатларини таъминлашда меҳнат шартномасининг муҳимлигини назарда тутади. Шунингдек, меҳнат шартномаси тузиш орқали иш берувчи ва ходим ўртасидаги муносабатларга олимларнинг назарий қарашлари ушбу мақолада ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар: меҳнат шартномаси, меҳнат муносабатлари, иш берувчи, ходим, принциплар, тарафлар, мажбуриятлар.

Меҳнат шартномаси тузилиши билан унинг тарафлари янги хуқуқий муносабатга киришадилар ва меҳнат муносабатларининг иштироқчисига айланадилар. Мълумки, меҳнат шартномаси – иш берувчи ва ходим ўртасида меҳнат муносабатларини юзага келтирувчи юридик факт ҳисобланади, шунинг учун меҳнат шартномаси тузилиши биланоқ мазкур шартнома доирасида иш берувчи ва ходимнинг хуқуқ ҳамда мажбуриятлари вужудга келади.

Меҳнат муносабатларини шаклланишида ва иш берувчи ҳамда ходимларнинг хуқуқ ва манфаатларини таъминлашда меҳнат шартномасининг муҳимлигини инобатга олган ҳолда айтиш мумкинки, амалдаги меҳнат қонунчилиги меҳнат шартномасини тузиш тартиби ва шартларини аниқ қилиб белгилаб берган. Меҳнат шартномасини тузиш қоидалари Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси (77-87 моддалари)да ўз аксини топган бўлиб, мазкур нормалар императив аҳамиятга эга. Яъни меҳнат шартномасини тарафлар ўзаро келишиб, қонун нормаларига амал қилган ҳолда тузишлари шарт. Бунда айниқса, ходимларнинг эркин касб танлаш ва меҳнат қилиш хуқуқини таъминлашга қаратилган қонун нормаларининг бузилиши келгусида иш берувчиларнинг жавобгарлигини келтириб чиқаради.

Меҳнат шартномасини тузишда Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексида белгилangan барча принципларга амал қилиш талаб этилади. Бу борада хуқуқшунос олим М.В.Пресняков таъкидлаганидек, меҳнат шартномаси меҳнат хуқуқининг маҳсус принципларига амал қилган ҳолда тузилибгина қолмай, ходимларни ишга қабул қилишда кадрларни ишчанлик сифатидан келиб чиқиб танлаш принципига ҳам риоя этилиши керак [1].

Эътиборимизни Меҳнат кодексининг 72-моддаси 3-қисмiga қаратадиган бўлсак, унда меҳнат шартномасини тузиш ҳақидаги келишувдан олдин қўшимча ҳолатлар (танловдан ўтиш, лавозимга сайланиш ва бошқалар) бўлиши мумкинлиги белгилangan.

М.Ю.Гасановнинг таъкидлашича, Меҳнат кодексининг 72-моддасида назарда тутилган меҳнат шартномаси тузилишидан олдинги юридик фактлар рўйхати атрофлича баён қилинмаган. Ушбу норманинг мазмунидан, айтиш мумкинки, меҳнат шартномаси тузишдан олдин бундан бошқа ҳолатлар ҳам бўлиши мумкин [2].

Бундай юридик фактлар қаторига, танловдан ўтиш ва лавозимга сайланишдан ташқари, лавозимга тайинланиш, ходимнинг ваколатли давлат органи томонидан ишга юборилиши, меҳнат фаолиятини амалга оширишдан олдин руҳсат олиниши (чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан), ўн олти ёшга тўлмаган ходимни ишга олишда унинг ота-онасидан бирининг ёки ота-онасининг ўрнини босувчи шахслардан бирининг ёзма розилигининг олиниши ва бошқалар бўлиши мумкин.

Миллий қонунчилигимизга мувофиқ, меҳнат шартномаси тузишда ходимларнинг ёши инобатга олиниши шарт. Меҳнат кодексининг 77-моддасига мувофиқ, 16 ёшга тўлган

шахслар меҳнат қилишга бўлган конституциявий ҳукуқларини амалга ошириш имкониятига эга бўладилар. Чунки мазкур моддада 16 ёшдан ишга қабул қилишга йўл қўйилиши белгилаб қўйилган. Шунинг учун ҳам иш берувчилардан ишга қабул қилаётган ходимларининг ёшини аниқ билишлари талаб этилади.

Ходимларнинг ёшига нисбатан меҳнат қонунчилигида бир қанча чекловлар мавжуд. Р.Н.Рахматуллинанинг фикрича, қонунчиликда ўрнатилган ходимларнинг ёшига нисбатан чекловлар икки хил кўринишда бўлиши мумкин:

- 1) Меҳнатнинг ҳамма тури учун умумий чекловлар;
- 2) Меҳнатнинг аниқ (конкрет) кўринишлари учун маҳсус чекловлар.

Мазкур чекловлар ходимнинг максимал ва минимал ёшига боғлиқ бўлади. Минимал ёш чегараси меҳнат қонунчилиги нормаларида ўрнатилган. Маҳсус ёш чегараси эса, айrim турдаги иш турлари учун федерал қонунлар билан тартибга солинган [3].

Ўзбекистон Республикасида минимал ёш 16 ёш бўлиб, ёшларни меҳнатга тайёрлаш учун умумтаълим мактаблари, ўрта маҳсус, касб-хунар ўқув юртларининг ўқувчиларини уларнинг соғлиғига ҳамда маънавий ва ахлоқий камол топишига зиён етказмайдиган, таълим олиш жараёнини бузмайдиган енгил ишни ўқишдан бўш вақтида бажариши учун - улар ўн беш ёшга тўлганидан кейин ота-онасидан бирининг ёки ота-онасининг ўрнини босувчи шахслардан бирининг ёзма розилиги билан ишга қабул қилишга йўл қўйилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, Халқаро меҳнат ташкилотининг Ўзбекистон Республикаси томонидан ратификация қилинган 138-сонли “Энг кичик ёш тўғрисида”ги (1973 йил) ва 182-сонли “Болалар меҳнатининг энг ёмон шаклларига барҳам бериш тўғрисида”ги (1999 йил) конвенциялари [4] кўриб чиқилаётган масала моҳиятига бевосита алоқадордир. Ўзбекистон Республикасининг меҳнат қонунчилигига юқоридаги Конвенцияларда назарда тутилган қоидалар имплементация қилинган ва мазкур нормаларга давлатимиз тўлиқ риоя қилиб келмоқда.

Рус олими С.Ю.Головинанинг фикрича, меҳнат шартномасини тузишда ходимнинг фақат ёши эмас, унинг соғлиғи ҳолати ҳам инобатга олиниши лозим. Агар иш берувчи ходимга унинг соғлиғи ҳолатига тўғри келмайдиган меҳнат функциясини юқлаклайдиган бўлса, унга нисбатан қонунчиликда жавобгарлик масаласи ўрнатилиши керак [5].

С.Ю.Головинанинг фикрини тўғри эканлигини инобатга олган ҳолда айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси 239-моддасига биноан, ўн саккиз ёшга тўлмаган барча шахслар дастлабки тиббий кўриқдан ўтгандан кейингина ишга қабул қилинадилар ва кейинчалик улар ўн саккиз ёшга тўлгунларига қадар ҳар йили мажбурий тарзда тиббий кўриқдан ўтказиб турилиши керак. Бу нормадан кўриниб турибдики, вояга етмаган шахсларнинг меҳнат ҳукуки ҳар томонлама кафолатланган [6].

Хулоса ўрнида айтиш лозимки, меҳнат шартномасини тузиш узоқ давом этадиган жараён бўлмасада, унинг қонунда назарда тутилган тартибдан четга чиқсан ҳолда тузилиши ходимларнинг ҳукуқларини бузилишига олиб келиши ва иш берувчилар учун кўплаб муаммоларни келтириб чиқариши мумкин. Шу сабабдан, меҳнат шартномасининг Меҳнат кодексида белгиланган қоидаларга риоя қилинган ҳолда тузилиши фақат иш берувчиларнинг эмас балки ходимларнинг ҳам мажбуриятидир. Бу жараёнда улардан эътиборсиз бўлмаслик талаб этилади. Шу билан бирга, меҳнат шартномасини тузишда амалиётда юзага келаётган ноаниқликларга барҳам бериш учун меҳнат қонунчилигини такомиллаштириш ва қонунчиликдаги бўшлиқларни тўлдириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Трудовое право России. Учебник. Под. об. ред. М.В.Преснякова, С.Е.Чаннова. “Поволжский институт управления им. П.А.Столыпине”, 2014. – С. 52.
2. Гасанов М.Ю. Трудовое право Республики Узбекистан. Общая часть. – Т.: Изд. «LESSON PRESS», 2016. – С. 111.
3. Рахматуллина Р.Н. Индивидуально-договорное регулирование заключения, изменения и прекращения трудового договора. Монография. – М.: «Юстицинформ», 2013. – С. 38.
4. www.ilo.org.
5. Головина С.Ю. Трудовой договор как юридическая конструкция. Вестник Пермского университета. № 3 (21), 2013. – С. 67-68.
6. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирининг буйруғи билан тасдиқланган «Ходимларни тиббий кўриқдан ўтказиб тартиби тўғрисида»ги низом (рўйхат рақами 2387, 29.08.2012 й.).

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ОЧИҚЛИК, ОШКОРАЛИК ВА ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН ИШЛАШ: НАЗАРИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Эралиев Аъзам Баҳтиёр ўғли

Ички ишлар вазирлиги Академияси
мустакил изланувчиси

Аннотация. Мазкур тезисда давлат структурасида алохидат ўрин тутвчи ички ишлар органлари фаолиятини ташкил этишда очиқлик, ошкоралик ва жамоатчилик билан ишлаш механизмларини такомиллаштириш мавзуси илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: орган, тизим, давлат, механизм, дастур.

Бугунги кунда, мамлакатимизда ички ишлар органлари фаолияти очиқлиги ва шаффоғлигини таъминлаш борасида тизимли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Айниқса, сўнгти йиллардаги очиқлик ва эркинлик сиёсати таъсирида ички ишлар органларининг ахборот стратегияси, яъни ички ишлар органларининг ахборот соҳасидаги фаолиятининг асосий мақсад ва принциплари, уларни амалга оширишнинг вазифа ва чоралари, энг муҳими, аҳолини хабардор қилиш тизими тубдан такомиллаштирилди ва ривожлантирилди.

Дарҳақиқат, ички ишлар органларида очиқлик ва ошкораликни таъминлаш бошқарув тизими самарадорлигини баҳолашнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Бу борада П.А.Андреев таъкидлаганидек, ички ишлар органларида ахборот очиқлигини амалга ошириш орқали фуқароларнинг ахборот олишга бўлган конституциявий ҳуқукларини таъминлаш лозим. Ички ишлар органлари фаолияти фуқаролар ва жамоат бирлашмаларининг эҳтиёжлари учун хизмат қилишдан иборат экан, улар жамоатчилик иштирокида давлат хизматларини кўрсатиш стандартларини ишлаб чиқишилари ва эълон қилишилари керак [1].

В.Б.Коробов ички ишлар органларига татбиқан очиқлик деганда, жамоатчилик учун қизиқиши үйғотадиган ёки ҳар бир фуқаронинг шахсий манфаатларига тааллуқли бўлган ички ишлар органлари фаолияти тўғрисидаги ахборотнинг аҳоли учун очиқлиги, шунингдек, жамиятни ички ишлар органлари томонидан қабул қилинган ёки қабул қилиниши режалаштирилган қарорлар тўғрисида мунтазам хабардор қилиб боришда намоён бўлади [2].

К.С.Тертерян эса, ички ишлар органларининг очиқлиги, оммавий ахборот воситалари ва бошқа фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорлик муносабатларини ўрнатиши улар ёрдамида ички ишлар органлари фаолиятига аҳолининг ишончини мустаҳкамлайди, улар фаолиятининг очиқлиги ва шаффоғлиги тўғрисида жамоатчилик фикрини шакллантиради ҳамда оператив вазият ўзгарганда тезкор таъсири кўрсатиш имконини бериб, ички ишлар органларининг тезкор хизмат фаолияти самарадорлигини оширади ҳамда ички ишлар органлари нуфузини юксалтиради [3].

М.С.Смольянинова эса, ички ишлар органларининг очиқлигини таъминлашда “очиқ маълумотлар” базасининг шакллантирилиши ҳамда ички ишлар органларининг расмий веб-сайтида жойлаштирилиши муҳим ўрин эгаллайди, деб ҳисоблайди. Муаллифнинг ёзишича, “очиқ маълумотлар” базасида жиноятчилик ҳолати, динамикаси, худудлар кесимидағи таҳлили кабиларни келтириб ўтиш мақсадга мувофиқ [4].

Бизнингча ҳам ушбу тизимда худудий ички ишлар органларининг ваколати ва масъулиятини кучайтириш, шу жумладан, худудий ички ишлар органлари раҳбарлари зиммасига тегишли худуддаги аҳолини худудий ички ишлар органи фаолияти ҳақида хабардор қилиш, худудий ички ишлар органи фаолияти ҳақида оммавий ахборот воситаларига маълумот тақдим этиб бориш кабиларни юклаш мақсадга мувофиқ. Айни дамда, Ички ишлар вазирлиги “очиқ маълумотлар” базасининг тўлақонли ва тўғри юритилишини, шунингдек, худудий ички ишлар органларидан келиб тушган маълумотларни тизимлаштирган ҳолда “очиқ маълумотлар” базасига киритиб боришни таъминлаш лозим.

Фикримизча, худудий ички ишлар органларида қуйидаги минимал ахборот – ички ишлар органларига ариза бериш тартиби, фуқаролар қабули жадвали, ушланган шахслар ҳамда ички ишлар органлари ходимларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, ички ишлар органлари хузуридаги жамоатчилик кенгашлари билан боғланиш учун маълумотлар, ички ишлар

органларининг қонунга хилоф хатти-харакатлари устидан шикоят қилиш тартиби тўғрисида маълумот бўлиши керак.

Адабиётларда ички ишлар органлари фаолиятининг очиқлигини таъминлаш билан боғлиқ яна бир қатор таклифлар илгари сурилган. Хусусан, А.А.Гришковеңнинг ички ишлар органларининг йил якунлари бўйича ҳайъат йиғилишларини очиқ шаклда, жамоатчилик вакилларини, шунингдек, жамоатчилик кенгаши аъзоларини таклиф қилган ҳолда ўтказиш тўғрисида билдирган таклифини реализация қилиш ҳам ички ишлар органлари фаолиятининг очиқлигини таъминлашда ижобий таъсир кўрсатган бўларди [5].

М.Б.Молотков томонидан мазкур йўналишда ички ишлар органлари худудий ва таркибий бўлинмалари раҳбарларининг оммавий ахборот воситаларида ҳамда турли ижтимоий форумларда мунтазам қатнашиб туриши, маҳаллий жамоатчилик билан маслаҳатлашувлар ўтказиш, аҳоли билан яқиндан ҳамкорликни йўлга қўйиш, ички ишлар органлари томонидан кўрсатилаётган хизматларнинг сифатини ошириш, жамоатчилик фикрини режали ўрганиб бориш каби таклифлар билдирилган [6].

С.В.Ханин эса, ички ишлар органлари фаолиятида очиқликни таъминлаш, жамоатчилик билан алоқаларни самарали ташкил этиш кўп жиҳатдан ходимнинг профессионал тайёргарлик даражасига боғлиқлигини инобатга олиб, ички ишлар органлари ходимларини тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш, уларга аҳоли билан мулоқот қилиш, низоли вазиятлардан чиқиб кетиш кўнинмаларини шакллантириш зарур, деб ҳисоблади [7].

Ички ишлар органларида **жамоатчилик билан ишлаш тизими** самарадорлигини ошириш ҳам мухим аҳамиятга эга. Таъкидлаш лозимки, фуқаролик жамиятлари институтлари ва фуқаролар билан самарали ҳамкорликнинг йўлга қўйилиши ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизими ишининг сифатли бажарилишига хизмат қиласи [8].

Хусусан, “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонунда ички ишлар органларининг фуқаролик жамияти институтлари билан шериклик муносабатлари ҳам умумий тарзда мустаҳкамланган.

Бу борада тадқиқотчи Б.Латипов ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтлари ўзаро ҳамкорлигини қуидаги 7 та устувор йўналишда амалга ошириш мақсадга мувофиқлигини асослантиради: ижтимоий шериклик тамойили асосида ҳамкорлик; оммавий ахборот воситалари билан ҳамкорлик; замонавий технология ва усуслардан фойдаланган ҳолда ўзаро ҳамкорлик; жамоатчилик назорати асосидаги ҳамкорлик; ҳуқуқий тарғибот йўналишидаги ҳамкорлик; “ақлий марказлар” ўртасидаги ҳамкорлик; ёшларнинг маънавий, ҳуқуқий муҳофазасини таъминлаш йўналишидаги ҳамкорлик.

Шунингдек, тадқиқотчи томонидан “ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан, асосан, фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, ҳуқуқий тарғибот ишларини амалга ошириш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, ёшларнинг ҳуқуқий тарбиясини кучайтириш борасида ҳамкорликни амалга оширадилар. Фикримизча, ушбу ҳамкорлик йўналишлари “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги қонуннинг 6-моддасида мустаҳкамланиши мухим ҳамда уларни амалга оширишнинг ҳуқуқий механизmlари алоҳида янги моддада акс этиши мақсадга мувофиқ” [9], деб таъкидланади.

Тадқиқотчи, шунингдек, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтлари ўртасида самарали ҳамкорликни янада кучайтириш учун қуидаги масалаларга эътибор қаратишни таклиф қилди: норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш; ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан ўтказиладиган ҳуқуқий, сиёсий ва маърифий йўналишдаги тадбирларга фуқаролик жамияти институтлари вакилларини кенг жалб этиш; ҳуқуқий тарғибот ишларини ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтлари вакиллари биргалиқда ташкил этиш; ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлигидаги тадбирларни оммавий ахборот воситалари орқали кенг ёритиш; жамоатчилик назоратини амалга оширишда ҳам ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлиги; ўзаро ахборот алмашиш [10].

Ҳамкорлик масаласида М.Б.Молотков ички ишлар органлари фаолиятига тааллуқли долзарб масалаларни ҳал қилишда ички ишлар органлари, фуқаролар, давлат ҳокимияти ва

бошқаруви органлари, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат ташкилотларининг ўзаро келишилган ҳамкорлигини таъминлайдиган маслаҳат органлари ҳисобланниш жамоатчилик кенгашлари конструктив фаолият кўрсатиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш муҳим аҳамиятга эга[11], деган фикрни билдирган.

К.А.Орлов эса, жамоатчилик кенгаси ташкилий нуқтаи назардан жамиятнинг энг нуфузли, обрўли вакилларидан иборат тизимни ифодалайди ҳамда унинг асосий вазифаси – ички ишлар органлари ва жамият ўртасида боғловчи бўғин бўлиши лозим. Жамоатчилик кенгашлари аъзолари ички ишлар органлари фаолиятини мустақил ва холис қабул қилишлари, муаммоли нуқталарни белгилаб беришлари, ўз маслаҳатлари билан ички ишлар органлари фаолиятини йўналтиришлари зарур[12], дейди.

Таъкидлаш лозимки, ички ишлар вазирининг “Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги ҳузуридаги Жамоатчилик кенгасини ташкил этиш тўғрисида” 2018 йил 28 мартағи 83-сон буйруғи билан Ички ишлар вазирлиги ҳузуридаги Жамоатчилик кенгаси фаолияти йўлга қўйилган. Шунингдек, ички ишлар вазирининг “Ички ишлар вазирлиги ҳузуридаги Жамоатчилик кенгаси фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида” 2019 йил 14 ноябрдаги буйруғи билан мазкур кенгаш фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича чоратадбирлар белгиланган.

Кўплабривожланган давлатларда ички ишлар органларини шакллантиришда жамоатчилик фаол иштирок этади. Жумладан, АҚШнинг қарийб барча штатларида фуқаролик хизматлари (комиссиялар) ташкил этилган бўлиб, улар полициячиларни айрим сайланмайдиган оддий аскар ва кичик раҳбар лавозимларига танлаш ва тайинлаш ишларини амалга оширадилар. Ушбу бирлашмалар полиция ходимларини юқори раҳбарлик лавозимларига илгари суриш (тавсия этиш) ваколатига эга. Комиссия аъзолари полиция ходимларини аттестациядан ўтказишида, хизматни ўташ билан боғлиқ шикоятларни таснифларга ажратишида, ижтимоий ва пенсия таъминоти интизоми масалаларини мувофиқлаштиради. Ушбу комиссияларни ташкил этиш тегишли ҳудудий бирлик раҳбари томонида амалга оширилади, мазкур комиссиялар таркиби уларнинг фаолияти тўғрисидаги уставда белгиланган комиссия фаолият юритиши муддати давомида ўзгартирилмайди [13].

Бироқ, бу, бизнинг фикримизча, жамоатчилик кенгашларининг мустақиллиги ва холислигига салбий таъсир кўрсатади ҳамда жамоатчилик томонидан ушбу тузилмага бўлган ишончсизликни келтириб чиқаради.

Хулоса ўрнида таъкидлаш лозимки, юқоридаги вазифаларни амалга ошириш мақсадида мамлакатимизда ҳам аксарият ривожланган давлатларда реализация қилинаётган “Очиқ ички ишлар органлари” концепциясини жорий этиш ва шу орқали аҳоли ва ички ишлар органлари ўртасида ўзаро ишончга асосланган муҳитни шакллантириш, ички ишлар органлари фаолиятини жамият учун шаффоғ бўлишини таъминлаш ҳамда ички ишлар органлари ходимларининг жамоатчилик олдидаги ҳисобдорлигини таъминлаш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Андреев П.А. Механизм реализации информационной открытости в деятельности органов внутренних дел // Проблемы в российском законодательстве. – 2012. – №1. – С.220-223.
2. Коробов В.Б. Реализация принципов открытости и публичности в деятельности органов внутренних дел Российской Федерации // Труды Академии управления МВД России. – 2013. – №2(26). – С.4-5.
3. Тертерян К.С. Принцип «открытости и публичности» в деятельности российской полиции: понятие, сущность, содержание // Труды Академии управления МВД России. – 2011. – №4(20). – С.53-54.
4. Смольянинова М.С. Вопросы правового регулирования информирования общества о деятельности полиции // Вестник Воронежского института МВД России. – 2014. – №4. – С.87-88.
5. Гришковец А.А. Проблемы обеспечения открытости в деятельности органов внутренних дел Российской Федерации // Nota Bene. – 2016. – №1. – С.123-124.
6. Молотков М.Б. Принципы открытости и публичности в функционировании правоохранительной системы: опыт социально-философского анализа // Альманах современной

науки и образования. – Тамбов, 2013. – № 12 (79). – С. 125-127.

7. Ханин С.В. Организационно-правовые основы партнерских отношений между полицией и обществом в условиях демократических преобразований в России // Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2014. – №1(25). – С.71.

8. Якубов Ш. Давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари ўртасидаги ҳамкорликнинг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш йўналишлари // Жамият ва бошқарув. – Тошкент, 2018. – №4(82). – Б.116-117.

9. Латипов Б.И. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлигини такомиллаштириш: Юрид. фан. бўйича фалсафа д-ри. (PhD) ... дис. автореф. – Тошкент: ДБА, 2019. – Б.18.

10. Латипов Б. Ҳуқуқ-тартибот органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлиги: асосий принциплари ва шакллари // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. – Uzbek Law Review. – Обзор законодательства Узбекистана. – Тошкент, 2017. – №4. – Б.29-34.

11. Молотков М.Б. Принципы открытости и публичности в функционировании правоохранительной системы: опыт социально-философского анализа // Альманах современной науки и образования. – Тамбов, 2013. – № 12 (79). – С. 125-127.

12. Орлов К.А. Отдельные аспекты формирования объективного общественного мнения о деятельности полиции // Вестник Московского университета МВД России. – 2015. – № 2. – С.21.

13. Занина Т.М., Рыдченко К.Д. Перспективы учета общественного мнения в ходе формирования кадрового состава полиции // Вестник Воронежского института ФСИН России. 2016. №4. С.124.

НОРМА ИЖОДКОРЛИГИ ЖАРАЁНИДА ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИНИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Қурбонбоев Баҳодир Зокиржон ўғли,
Транспорт вазирлиги етакчи юристконсулти,
Телефон: +998903727245
b.qurbanboev_94@mail.ru

Аннотация: Бугунги глобаллашув жараёнлар кучайиб бораётган шароитда, жамиятда юзага келаётган ижтимоий муносабатларни хуқуқий томонидан тартибга солишни тақазо этади. Мазкур мақолада норма ижодкорлиги жараёнида жамоатчилик мухокамасининг хуқуқий асослари очиб беради.

Калит сўзлар: норма ижодкорлиги, ижтимоий муносабатлар, норматив-хуқуқий хужжат, жамоатчилик назорати, жамоатчилик фикри.

Хуқуқ пайдо бўлганидан бери унинг мазмун ва моҳиятида чукур ўзгаришлар содир бўлиши баробарида, унинг ижтимоий муносабатларни тартибга солиш функцияси - асосий, моҳиятий жиҳати бўлиб қолмоқда. Хуқуқ бугунги кунда фуқаролар тенглиги, эркинлиги, ижтимоий адолат ва шахс ҳамда унинг мулки хавфсизлигини ҳимоя этувчи юридик восита сифатида жамият ҳаётида катта ўрин тутади, муносиб нуфузга эга [1]. Хар бир давлат ўзининг миллий қонунчилигидан келиб чиқсан холда мустақил хуқуқ тизимига эга бўлиб, жамиятда юзага келадиган ижтимоий муносабатларнинг хуқуқий жиҳатдан тартибга солиб боради.

Норма ижодкорлиги жараёнида вужудга келаётган муаммо ва камчиликларни ўз вақтида хуқуқий асослаган ҳолда ҳал этиш, нафақат норма ижодкорлиги жараёнининг самарали кечишини таъминлайди, балки қабул қилинаётган норматив-хуқуқий хужжатларнинг ҳам сифатини ошириб, уларни халқаро талаб, мезонларга мос бўлишига ва, энг муҳими, амалда қўлланиш самарадорлигини оширишга хизмат қиласи [2]. Норматив-хуқуқий хужжатларни қабул қилишнинг ҳар бир босқичига алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор ўйналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида қабул қилинаётган қонунларнинг ижтимоий-сиёсий, ижтимоий-иктисодий ва суд-хуқуқ ислоҳотлари жараёнига таъсирини кучайтиришга йўналтирилган қонун ижодкорлиги фаолияти сифатини тубдан ошириш давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштиришнинг асосий вазифаларидан бири этиб белгиланган [3].

Шу билан бирга, белгиланган кенг кўламли ислоҳотларни амалга оширилиши маълум даражада аввалги йилларда шаклланган қонунчилик базасига, шунингдек, норма ижодкорлиги жараёни сифатига боғлиқдир.

Норма ижодкорлиги – бу давлат ҳокимиятининг тегишли ваколатли органларининг норматив-хуқуқий хужжатларни тайёрлаш, муҳокама этиш, қабул қилиш ва эълон қилиш юзасидан маҳсус фаолиятидир. Таъкидлаш керакки, қонун ижодкорлик норма ижодкорликнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Қонун ижодкорлик бу қонун чиқарувчи орган томонидан қонун лойиҳаларини тайёрлаш, муҳокама этиш, қабул қилиш ва эълон қилиш юзасидан маҳсус фаолиятидир.

Ҳар қандай ижтимоий жараён каби, норма ижодкорлиги ҳам хуқуқ ва хуқуқий нормалар орқали амалга ошириладиган онгли, изчил фаолият ҳисобланади [4]. Ижтимоий ва юридик ҳодиса сифатидаги хуқуқ ижодкорлиги тўғрисида сўз юритганда, унинг фаолият доирасини норматив хужжатлар қабул қилиш билангина чегаралаш мумкин эмас. У ўз ичига кенг жараёnlарни: норматив хужжатни тайёрлаш, хуқуқни вужудга келтирадиган у ёки бу ижтимоий муносабатларни хуқуқий тартибга солишга бўлган эҳтиёжларни аниқлаш, тартибга солиш ўйналиши ва хусусиятини белгилаш кабиларни қамраб олади.

Ҳар қандай процессуал фаолият каби, хуқуқ ижодкорлиги ҳам юридик аҳамиятга молик ҳаракатларни амалга оширишнинг расмий тартиби ҳисобланади. Масалан, бунда норматив хужжатни тайёрлаш ва қабул қилишга доир хуқуқий муносабатлар, яъни тегишли хуқуқлар ва бурчлар юзага келади. Бундай хукукий муносабатлар давлат-хуқуқий ва маъмурий-хуқуқий хусусият касб этади.

Маълумки, шакл ва мазмун жиҳатидан сифатли ҳуқуқий хужжатлар қабул қилиш асосан лойиха устида ишлаш ва бу ишни ташкил этишининг тўғри йўлга қўйилган технологиясига, илмий-ахборот таъминотига, мавжуд ҳуқуқни қўллаш амалиётини ва ҳорижий мамлакатларнинг ижобий тажрибасини хисобга олишга боғлиқ бўлади. Бу тайёрланаётган лойиҳалар сифатини кафолатлашга кўп жиҳатдан кўмаклашади, шунингдек, пухта ўйланмаган ҳуқук ижодкорлиги қарорлари қабул қилинишига йўл қўймаслик имконини беради.

Ҳуқуқий қарорлар сифатини ошириш, самарасиз норматив хужжатлар сонини мумкин қадар камайтириш ҳуқуқий давлат қуриш йўлида фаолият олиб бораётган қонун чиқарувчининг доимий вазифасидир [5]. Ҳуқуқ нормаларини яратиш жараёни билан боғлиқ муаммоларни ўрганишнинг назарий ва амалий аҳамияти айни шу ҳолат билан изоҳланади. Қонунларнинг “истеъмолчилари” жамият аъзолари хисобланади, шу сабабли пухта ўйланмаган ва оқилона бўлмаган қарорлар қабул қилинишига йўл қўйиш мумкин эмас. Чунки, қонун чиқарувчининг ҳар қандай хатоси бехуда моддий харажатларга ва энг ачинарли томони фуқароларнинг манфаатлари бузилишига сабаб бўлади.

Бундан ташқари, норма ижодкорлигининг назарий муаммоларини юридик фан ва амалиёт нуқтаи назаридан англаб етиш, шунингдек, ҳуқуқ яратиш теран жараёнларини, ҳуқуқнинг ижтимоий-иктисодий ривожланиш эҳтиёжлари билан белгиланганлигини тушуниш ҳуқуқнинг ролига янада теранроқ баҳо бериш, давлат органлари ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятининг муҳимлиги ва серқирралигини, бинобарин, норматив-ҳуқуқий хужжатларни тайёрлаш ва амалга татбиқ этишда ҳуқуқшунос фаолиятининг аҳамиятини тўла англаб етиш имконини беради.

Норма ижодкорлиги мазмуни икки тоифа ҳаракатни ўз ичига олади: биринчидан, ҳуқуқ ижод этувчи органларнинг норматив хужжат лойиҳасини тайёрлаш бўйича ҳаракатлари: яъни, лойиҳани ишлаб чиқиш тўғрисидаги қарор қабул қилиш; уни тайёрлаш; лойиҳани муҳокама этиш; уни манфаатдор идоралар билан келишиб олиш ва қўшимча ишлов бериш. Иккинчидан, бу тоифага норматив хужжатни чиқариш бўйича ҳаракатлар киради: ҳуқуқий хужжат лойиҳасини ҳуқуқни ижод этувчи орган муҳокамасига киритиш; ҳуқуқ ижод этувчи орган томонидан лойиҳани муҳокама этиш; норматив-ҳуқуқий хужжатларни қабул қилиш ва уни эълон қилиш (нашр этиш).

Норма ижодкорлигининг моҳиятини аниқлаш учун, энг аввало, ўрганилаётган ҳодисани юридик билимлар тизимидағи ўрни ёки бошқача қилиб айтганда, уни амалий ёки назарий соҳага тааллуқлилиги масаласини ҳал қилиш лозим ҳисобланади. Бунда норма ижодкорлигининг назарий муаммоларини юридик фан ва амалиёт нуқтаи назаридан англаб етиш, шунингдек, ҳуқуқ яратиш теран жараёнларини, ҳуқуқнинг ижтимоий-иктисодий ривожланиш эҳтиёжлари билан белгиланганлигини тушуниш ҳуқуқнинг ролига янада теранроқ баҳо бериш, давлат органлари ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятининг муҳимлиги ва серқирралигини, бинобарин, норматив-ҳуқуқий хужжатларни тайёрлаш ва амалга татбиқ этишда ҳуқуқшунос фаолиятининг аҳамиятини тўла англаб етиш имконини беради.

Бинобарин, ахборот технологияларининг ривожланиб бориши инсоният фаолиятининг турли йўналишларининг электрон кўринишга кириб боришига олиб келади. Хусусан, демократлаштириш жараёнларида ахборот технологияларидан фойдаланиш натижасида илмий муомалага электрон демократия термини кириб келди, бунда ижтимоий ва сиёсий ҳаётда фуқаролар иштирокини кенгайтириш ва демократик институтлар фаолиятини такомиллаштиришда ахборот-коммуникация технологиялари ва ахборот инфраструктурасидан фойдаланиш назарда тутилмоқда [6].

Қонун устуворлиги ҳалқ ҳокимияти ва инсон ҳуқуқлари тушунчалари билан бевосита боғлиқ принципидир. Чунки ҳалқ ҳокимияти деганда фуқароларнинг қарорлар қабул қилиш жараёнида бевосита ёки билвосита иштирок этиш ҳуқуки тушунилади. Шу маънода ҳалқ иродасининг ифодаси бўлган, фуқароларнинг парламентга сайлаб қўйган вакиллари орқали ёки ўзлари томонидан бевосита референдум орқали қабул қилинган қонунлар ҳалқ ҳокимиятчилигининг натижаси, мажозий қилиб айтганда, меваси ҳисобланади. Инсон ҳуқуқ ва эркинликлари қонунлар воситасида ҳаётга жорий этилади, аслида қонунларнинг пировард мақсади ҳам инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишдан иборатdir [7].

Ҳозирги кунга келиб нафакат дунё миқиёсида балки Ўзбекистон Республикасида ҳам қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий хужжатларнинг қабул қилиниши бўйича ўз фикр-

мулоҳазалари, таклиф ва эътиrozларини билдира олиш тизими жорий этилмоқда. Жумладан, фуқаролар қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари билан эркин танишиб чиқиб жамоатчилик назорати олиб бориш тартиби жорий этилди. Бунда, норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари Ягона интерактив давлат хизматлари порталига мажбурий жойлаштирилиши ҳам ушбу ҳужжатларининг "сифатли" қабул қилинишига имкон беради.

Хусусан, "Жамоатчилик назорати тўғрисида"ги Қонуннинг 4-моддасида давлат органларининг ва улар мансабдор шахсларининг қабул қилинаётган норматив-хуқуқий ҳужжатларда, қарорларда, шунингдек ривожланиш давлат, тармоқ ва худудий дастурларида жамоатчилик манфаатларини, жамоатчилик фикрини ҳисобга олиш билан боғлиқ масалалар жамоатчилик назорати объектига кириши кўрсатилган.

Мазкур Қонуннинг 13-моддасида жамоатчилик фикрини ўрганиш турли ижтимоий гурухларнинг норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари тўғрисидаги, давлат органларининг, улар мансабдор шахсларининг қонунчилик талабларига риоя этишига, фуқароларнинг, юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, жамият манфаатларини таъминлашга доир фаолияти тўғрисидаги фикрини баҳолаш мақсадида ахборотни йиғиш, умумлаштириш ҳамда таҳлил этишдан иборатлиги белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг "Норматив-хуқуқий ҳужжатлар тўғрисида"ги Қонуннинг 23-моддасига кўра, норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлашда ишлаб чиқувчи куйидагиларни амалга оширади:

- давлат органлари ва бошқа ташкилотларнинг, шунингдек айрим фуқароларнинг таклифларини, оммавий ахборот воситаларининг материалларини, илмий ва бошқа ташкилотларнинг, олимлар ҳамда мутахассисларнинг маслаҳатлари ва тавсияларини, жамоатчилик фикрини аниқлашнинг бошқа воситалари маълумотларини умумлаштиради ҳамда улардан фойдаланади;

- норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари жамоатчилик ёки мутахассислар муҳокамасига олиб чиқиласди.

- норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг жамоатчилик муҳокамаси манфаатдор давлат органларининг, шунингдек фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳамда фуқаролик жамияти бошқа институтларининг, ўзга ташкилотларнинг вакиллари, олимлар, мутахассислар ва фуқаролар иштирокида ўтказилади.

- норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасининг жамоатчилик ёки мутахассислар муҳокамаси иштирокчилари ишлаб чиқувчи томонидан лойиҳанинг матни билан олдиндан таништирилиши керак.

Қонуннинг 24-моддасига биноан, ишлаб чиқувчи томонидан норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари муҳокамаси порталида жамоатчилик муҳокамасини ўтказиш учун қонунчиликда белгиланган тартибда жойлаштириши белгиланган.

Шунингдек, норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг жамоатчилик муҳокамаси натижалари, қоида тариқасида, келиб тушган фикр-мулоҳазалар ва (ёки) таклифларни кўриб чиқиши натижалари кўрсатилган ҳолда тегиши вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар ҳамда бошқа ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига (хуқуқий экспертиза учун) ва норматив-хуқуқий ҳужжат қабул қилиш хуқуқига эга бўлган органга (кўриб чиқиши учун) киритилиши белгиланган.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 8 августда "Норма ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5505-сон фармонининг 1-иловаси III бобида норма ижодкорлиги жараёнинг замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш тартиби белгиланган бўлиб, фуқароларнинг жамоавий ташабbusларини электрон тақдим қилиш («Mening fikrim» веб-портали) тизимини ташабbusни тақдим қилиш учун овозлар сонини хорижий мамлакатлар тажрибасига мувофиқ қайта кўриб чиқсан, ҳуқуқ нормаларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга нисбатан фуқаролик ташабbusларини давлат органлари томонидан қабул қилиш ва кўриб чиқиши тартиб-таомилларини аниқлаштирган ва уларни кўриб чиқишига ваколатли органлар доирасини кенгайтирган ҳолда янада такомиллаштириш белгиланган.

Юқоридагиларга кўра, норматив-хуқуқий ҳужжатларни қабул қилиш жараёнida жамоатчилик назоратини амалга ошириш институтини жорий этилиши ва хуқуқий томондан мустаҳкамлаб қўйилиши қонунийлик ва қонун устуворлигини таъминлашда муҳим аҳамият

касб этади. Мамлакатимизда амалга оширилаётган туб ислоҳотлар ҳамда ўсиб бораётган ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган кўплаб норматив-хуқуқий ҳужжатлар қабул қилинмоқда. Бу эса ўз навбатида хуқуқ ижодкорлигини амалга ошириш жараёнини хар томонлама таҳлил қилиб белгиланган қоидаларга ҳамда жамоатчилик фикрини ўрганган ҳолда ташкил этилишини тақазо этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Давлат ва хуқуқ ривожининг ҳозирги замон тенденциялари. М.А.Ахмедшаева. Ўқув қўлланма. Тошкент-2018 й. 222-бет;
2. Нажимов М.К. Норма ижодкорлиги. Дарслик. –Тошкент: ТДЮУ, 2018. –181 б;
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947-сонли Фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда;
4. Исломов З.М. Давлат ва хуқуқ назарияси. – Тошкент: Адолат, 2007. – Б. 595;
5. Петрова И.Л. Правовой синтаксис: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Владимир, 2006. – 22 с;
6. Нажимов М.К. Норма ижодкорлиги. Дарслик. –Тошкент: ТДЮУ, 2018. –181 б;
7. https://constitution.uz/uz/pages/Konstitutsiya_ustunligi.

ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ СУБЪЕКТЛАРИНИНГ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ХИМОЯ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Шамсиев Фирдавс Фазлиддинович,
Адлия вазирлиги ходими,
Телефон: +998946126088

Аннотация: Бугунги кунда мамлакатимизда тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ва уларнинг хуқуқий тартибга солишга катта эътибор қаратилмоқда. Мазкур мақола Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолияти субъектларининг давлат томонидан ҳимоя қилишнинг ўзига хос хусусиятларини очиб беради.

Калит сўзлар: тадбиркорлик, тадбиркорлик фаолияти субъектлари, тақдимнома, огоҳнома, даъво ариза, инвестиция.

Бизга маълумки, ҳар бир давлатда унинг иқтисоди ривожланган ёки иқтисодиёти ривожланётганидан қатъий назар, мазкур мамлакатга хорижий сармоянинг кириб келиши ҳамиша ижобий ҳодиса сифатида каралади. Чунки кириб келаётган сармоянинг кўпайиши тўлов балансини яхшилаш орқали, миллий валюта курсига ижобий таъсир курсатади, техник базани янгилашга хизмат қиласди, замонавий иш юритиш услубини тадбиқ этади ва бу билан иқтисодий ўсишни рағбатлантиради. Шу муносабат билан мамлакатимизда инвестиция мухитини яхшилаш ва тадбиркорлик фаолияти янада яхшилаш борасида амалий чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Айрим ривожланаётган мамлакатлар, муайян ҳалқаро хуқуқ стандартларининг алоҳида хуқуқий ҳолати ва уларнинг хорижий инвестицияларга нисбатан қўлланилишини шубҳа остига қўяди. Бундай мантиқ адолатли ва тенг хуқуқли муомала тамойили аҳамиятини мазмунан мавҳум бир нисбий камчилик билан изоҳлаш ҳисобланади. Инвестицияларни ўзаро ҳимоялаш ва капитал қўйилмаларни рағбатлантириш тўғрисидаги икки томонлама шартномаларда, уларнинг умумий хуқуқий тартиботларини белгилаш мухим ўрин тутади. Бу ҳар қандай мамлакатда қулай инвестиция мухитини таъминлаш учун муҳим аҳамиятга эгадир [1].

Тадбиркорлик фаолияти фақат қонун доирасида бўлиши керак. Тадбиркор бирон фойда ёки даромад олиш мақсадида товар ишлаб чиқариш ёки майший қулайлик яратиш билан боғлиқ фаолият билан шуғулланар экан, унинг фаолияти фақат қонун доирасида бўлиши керак [2]. Шу муносабат билан тадбиркорлик хуқуқи субъектларига янада эркинлик ва қулайликлар яратиш ҳамда мамлакат иқтисодиётида ҳалол рақобатни ривожлантириш мақсадида уларнинг тартибга солишга қаратилган норматив хуқуқий хужжатлар орқали тартибга солинмоқда.

Хусусан, фуқароларнинг тадбиркорлик фаолиятида эркин иштирок этиши ва манфаатдорлиги учун кафолатлар ҳамда шароитлар яратишдан, уларнинг ишчанлик фаоллигини оширишдан, шунингдек тадбиркорлик фаолияти субъектларининг хуқуклари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни орқали тартибга солинган.

2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи йўналиши иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштиришга йўналтирилган макроиктисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш бўйича институционал ва таркибий ислоҳотларни давом эттириш, хусусий мулк хукуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантириш, худудлар, туман ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ҳолда ижтимоий-иктисодий тараққий эттириш, инвестициявий мухитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва худудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш [3] каби устувор йўналишларнинг белгиланиши ўз навбатида тадбиркорлик фаолиятининг ривожланишига олиб келади.

Республикамизда тадбиркорликнинг асосий мақсади иқтисодиётнинг кўп қиррали

йўналишини таъминлаш, ишлаб чиқаришни истеъмолчиларнинг талаб ва эҳтиёжига мослаш, тақчилликни, қимматчиликни енгид ўтиш, фуқороларнинг иқтисодий фаолият соҳасидаги эркинлигани таъминлаш, ҳар бир кишининг шахсий қобилиятини қадрлаш ва тадбиркорлик соҳасидаги уларнинг бой имкониятлари очилишига, юксак унумдорлик ва ташаббускорлик билан меҳнат қилишларига шарт-шароит яратиб беришдан иборат.

Тадбиркорлик фаолиятини тартибга солишга қаратилган кўплаб норматив-хукукий хужжатлар мавжуд бўлиб, бугунги кунда тадбиркорлик фаолияти соҳасидаги қонун хужжатларини тўлиқ кодификация қилиш, миллӣ иқтисодиётнинг бозор муносабатларига ўтишини ҳисобга олган ҳолда тадбиркорлик фаолиятини монополияга қарши тартибга солишни тубдан қайта кўриб чиқиш ҳамда Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик эркинлигини таъминлайдиган хукукий, иқтисодий ва ижтимоий шарт-шароитлар ва кафолатлар, тадбиркорлик субъектлари ва давлат ўргасидаги ўзаро муносабатлар муносабати билан юзага келадиган жамоатчилик муносабатларини тартибга солиш мақсадида Тадбиркорлик кодекси лойиҳаси ишлаб чиқиш назарда тутилмоқда.

Тадбиркорлик фаолияти субъектларининг хукуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш механизмлари муҳим аҳамият касб этиб, уларнинг хукуқлари ҳимоя қилишида давлат органларининг ўрни ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 майдаги “Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг хукуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакили институтини таъсис этиш тўғрисида” ПФ-5037-сон Фармонига кўра, Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг хукуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакили институти жорий этилиб, Вакилнинг асосий вазифалари ва фаолият йўналишлари этиб қуидагилар белгиланди:

- тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, тадбиркорлик субъектларининг хукуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасида давлат сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишда иштирок этиш;
- давлат органлари, шу жумладан, хукукни муҳофаза қилувчи ва назорат идоралари томонидан тадбиркорлик субъектларининг хукуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши юзасидан назоратни амалга ошириш;
- тадбиркорлик субъектларининг фаолияти текширилаётганда уларни хукукий қўллаб-кувватлаш;
- тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисидаги қонун хужжатлари нормалари ва талабларининг амалда рӯёбга чиқарилаётганлигини ўрганиш;
- қабул қилинган норматив-хукукий хужжатларнинг тадбиркорлик фаолияти амалга оширилишига таъсири самарадорлигини баҳолаш;
- тадбиркорлик субъектларининг хукукий кафолатларини мустаҳкамлашга, уларнинг ривожланишини рағбатлантиришга қаратилган қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклифлар тайёрлаш вазифалари юклатилган.

Шунингдек, 2017 йил 29 августдаги “Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг хукуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил тўғрисида”ги Қонунининг қабул қилиниши мазкур институтнинг муҳимлигини ва мамлакатимизда тадбиркорлик фаолияти субъектларини муносиб ҳимоя қилишга қаратилган тизим яратилишидан далолат беради.

Шу билан бирга, 2019 йил 1 апрелдан тадбиркорлик субъектлари фаолиятида ўтказиладиган текширувларни мувофиқлаштириш ва назорат қилувчи органлар томонидан ўтказиладиган текширувларнинг қонунийлиги устидан назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 15 мартағи “Тадбиркорлик фаолиятини ҳимоя қилиш тизимини тубдан такомиллаштириш ва прокуратура органлари фаолиятини оптималлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5690-сон Фармони асосан Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг хукуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил томонидан амалга оширилиши тартиби белгиланди.

Мазкур институтнинг жорий этилиши тадбиркорлик фаолияти субъектларини хукуқларини муносиб ҳимоя қилиш ҳамда бюрократик тўсиқларни бартараф этишга муносиб хисса қўшиб келмоқда.

Жумладан, Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакилга 2021 йил биринчи йиллик давомида жами 4 318 та мурожаат келиб тушган. Шундан 3 597 таси қўриб чиқилган бўлиб, 1 801 таси (50 фоизи) ижобий ҳал этилган, 1 796 тасига ҳуқукий тушунтириш берилган. Шундан тадбиркорлар манфаатларида 1 264 та таъсир чораси қўлланилган бўлиб, 112 та даъво ариза, 150 та тақдимнома, 55 та огоҳнома, 60 та хулоса ҳамда 887 та маъмурий баённома расмийлаштирилган.

Қўлланилган таъсир чоралар натижасида 621 нафар мансабдор шахс маъмурий ва 225 нафар шахс интизомий жавобгарликка тортилди, давлат органларининг 467 та ноқонуний қарори (хужжати) бекор қилинган.

Судларга киритилган 18,6 млрд сўмлик даъво аризадан бугунги кунгача 4,1 млрд сўмлиги тадбиркорлар фойдасига ҳал этилди, шунингдек 21 та ноқонуний қарор (хужжат) ҳақиқий эмас деб топилган [4].

Юқоридагиларга кўра, Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил институти тадбиркорлик фаолияти субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларни муносаб ҳимоя қилиш, тадбиркорлар томонидан келиб тушган мурожаатларни қўриб чиқиш ва ўрганиш натижалари юзасидан тадбиркорлик субъектларининг ҳуқукий кафолатларини мустаҳкамлашга, уларни ривожлантиришни рағбатлантиришга қаратилган қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклифлар тайёрлаши ўз навбатида мамлакатимизда табиркорликнинг ривожланишида муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон иқтисодиётининг тараққиётини таъминлашда тадбиркорлик фаолиятининг роли бениҳоя катта бўлиб, у энг аввало, иқтисодиётни интенсив ривожлантириш асосида ҳамда янги техника-технологиялар жалб қилиш ва ўзлаштириш негизида ривожлантириши билан изоҳланади. Тадбиркорларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини давлат томонидан қўллаб-қувватланиши, уларнинг фаолиятига ортиқча аралашга йўл қўймаслик ҳамда ҳалол рақобатни йўлга қўйиш орқали мамлакатимиз иқтисодиётининг ўсиши олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Международное экономическое право: Учебное пособие/коллектив авторов; под ред. А.Н.Вылечжанина. –М.: КНОРУС, 2012. –С. 182-194;
2. Б.Ибратов. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Тошкент – “Молия” -2001. 4-бет.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда;
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакилнинг расмий сайти – <https://biznesvakil.uz/uz/news/188>.

ҚУРИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ЭКОЛОГИЯ ҚОИДАЛАРИГА РИОЯ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Шералиев Шокиржон Шухратжон ўғли,
Адлия вазирлиги ходими,
ТДЮУ мустакил изланувчиси
Телефон:+998901184404
sheraliyevshokirjon@gmail.com

Аннотация: Бугунги кунда мамлакатимизда кенг кўламли қурилиш ишлари амалга оширилмоқда. Айниқса, тураг жой, ижтимоий объектлар ҳамда саноат қурилиши асосий ўринни эгаллайди. Бунда қурилиш фаолиятини амалга оширишда қурилиш нормалариға қатъий риоя қилинишини талаб этади. Мазкур мақола қурилиш ишларини олиб борилиши жараёнида экология қоидаларига риоя қилинишининг ҳуқуқий асослари очиб беради.

Калит сўзлар: қурилиш объектлари, қурилиш фаолияти, пудратчи, буюртмачи, экологик назорат, ижтимоий объектлар.

Ҳозирги пайтда дунёning қайси бир минтақасини олиб қарамайлик, инсон ҳаёти учун катта хавф туғдираётган экологик вазиятни бартараф қилишдек оғир муаммолар ўз ечимини кутиб турганлигининг гувохи бўламиз. Инсоният янги асрга қадам қўяр экан, унинг олдида оламни асраш, келажак авлоднинг баркарорлигини таъминлаш, турли экологик муаммоларнинг олдини олишдек долзарб масала кўндаланг турибдики, бу ҳеч кимни ташвишга солмай қолмайди.

Барча экологик муаммолар инсон билан табиат ўртасидаги уйғунлик ва мувозанатнинг бузилиши оқибатида вужудга келмоқда [1]. Ишлаб чиқариш ҳамда технологиялардаги ўзгаришлар натижасида атроф табиий мухитга жуда катта зарап етказилмоқда. Айниқса, ҳозирги кунга келиб фан-техника ва иқтисодиётнинг ўсиб бориши натижасида кенг кўламли қурилиш ишларини амалга оширилмоқда. Шунингдек, янги-янги корхоналарнинг қурилиши, якка тартибдаги ҳамда кўп квартирали тураг жойлар ҳамда турли хил ижтимоий объектлар қурилишини тақазо этади. Бу эса ўз навбатида қурилиш ишларини амалга оширишда белгиланган қоидаларга, айниқса экология қоидаларига риоя этилишини талаб этади.

Бунда экология соҳасида давлат бошқаруви мухим ўрин тутади. Бозор иқтисодиёти шароитида давлат бошқарувининг ўзига хос хусусиятларини таъкидлар экан, Ж.Т.Холмўминов давлат бошқаруви тушунчаси ўзида жамиятнинг атроф табиий мухит билан ўзаро таъсири мобайнида, давлат субъектларининг экологик мажбуриятларга риоя этиши, экологик ҳуқуқларни амалга оширишда экологик тартибни таъминлашга йўналтирилган органларнинг ижро фаолиятининг бир қисмини ифодалайди, деб ёзади [2].

У.Т.Аюбов фикрича, экология соҳасидаги давлат бошқаруви деб, ваколатли давлат органларининг табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф табиий мухитни муҳофаза қилиш бўйича ижро этиш ва фармойиш бериш фаолияти тушунилишини таъкидлайди [3].

Бизнинг фикримизча, экология соҳасидаги давлат бошқаруви ваколатли давлат органлари томонидан экология ва атроф табиий мухит соҳасида юзага келадиган ижтимоий муносабатларни тартибга солиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш борасидаги бошқарувни тушунишимиш лозим.

2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг [4] 4.3-бандида арzon уй-жойлар барпо этиш бўйича мақсадли дастурларни амалга ошириш, аҳолининг ҳаёт шароитлари яхшиланишини таъминловчи йўл-транспорт, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш соҳасида одамларнинг экологик хавфсиз мухитда яшашини таъминлаш, маший чиқиндиларни қайта ишлаш комплексларини қуриш ва модернизация қилиш, уларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, аҳолини чиқиндини йўқ қилиш бўйича замонавий объектлар билан таъминлаш каби устувор вазифалар юклатилганлиги ҳам бежиз эмас.

Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифалар замираида аввало инсон ҳаётини яхшилашга қаратилган бўлиб, фуқароларнинг муносаби ҳаёт кечиришини яхшилашга

қаратилган объектлар қуриш орқали экологик тоза худудларни яратиш назарда тутилган.

Ўз навбатида қурилиш фаолиятининг ҳар бир босқичида экология ва атроф-табиий муҳитга зарар етказмаган ҳолда амалга оширилиши лозим бўлиб, хуқуқий жиҳатдан қурилиш фаолияти ҳамда экология соҳасига оид маҳсус нормалар орқали мустаҳкамлаб кўйилган.

Зотан, атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш соҳасидаги қонунчилик талаблари бузилишининг олдини олиш, уни аниқлаш ва унга чек кўйишга, табиатни муҳофаза қилиш фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган давлат ва жамоатчилик чора-тадбирлари тизими [5], яъни экологик назорат жорий этилган бўлиб, ваколатли давлат органлари ҳамда жамоатчилик назорати субъектлари томонидан амалга оширилади.

Бугунги кунда мамлакатимизда кенг кўламли қурилиш ишлари олиб борилаётган бўлиб, давлат органлари билан бир қаторда фуқаролар томонидан қурилиш объектларида экология қоидаларига риоя этилиши юзасидан экологик назоратни амалга оширилаётганлигини кузатишимиш мумкин. Айниқса, оммавий ахборот воситалари томонидан қурилиш ишларини амалга оширишдаги мавжуд камчиликларни танқид қилиниши натижасида камчиликлар бартараф этиб борилмоқда.

Бизга маълумки, хўжалик фаолиятининг атроф табиий муҳитга заарли таъсири атроф табиий муҳит сифатининг аҳолининг экология жиҳатидан хавфсизлигини, табиий ресурсларни тиклаш ва муҳофаза қилишни кафолатловчи нормативлари ва стандартлари билан чеклаб кўйилади. Худудий-ишлаб чиқариш мажмуиларини таркиб топтиришда, саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилишни ривожлантиришда ҳамда шаҳарлар, бошқа аҳоли пунктларини қайта қуриш ва таъмирлашда атроф табиий муҳитга бўладиган таъсирнинг йўл қўйиш мумкин бўлган меъёрлари белгиланади [6].

Фуқаролик кодексининг 678-моддасига кўра, пудратчи қурилиш ва у билан боғлик ишларни амалга ошираётган вақтда атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва қурилиш ишларини хавфсиз олиб боришга доир қонунчиликнинг талабларига риоя этиши шарт ва бундай талаблар бузилганлиги учун учинчи шахслар олдида жавобгар бўлади.

Мазкур норма орқали қурилиш ишларини олиб бориш жараёнида пудратчига атроф муҳитга заарар етказмаслик ҳамда белгиланган атроф муҳитни муҳофаза қилишга доир нормаларга амал қилиш мажбуриятини юклайди.

Шу билан бирга, юқоридаги модданинг иккинчи қисмида агар буюртмачи берган материаллар (деталлар, конструкциялар)дан ва ускуналардан ишни бажариш жараёнида фойдаланиш ёки унинг кўрсатмаларини бажариш атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва қурилиш ишларини хавфсиз олиб бориш тўғрисидаги тарафлар учун мажбурий бўлган талабларнинг бузилишига олиб келса, пудратчи бу материаллар ва ускуналардан фойдаланишга, кўрсатмаларни бажаришга ҳақли эмас[7]. Ушбу норма орқали пудратчига шундай хуқуқ берилганки, буюртмачининг кўрсатмалари ва у берган материаллар атроф муҳитни муҳофаза қилишга заарар етказадиган бўлса, пудратчи томонидан материаллардан фойдаланиш ҳамда ишларни бажаришдан бош тортиши зарурлиги белгиланган.

Бундан ташқари, Шаҳарсозлик кодексининг 60-моддасида лойиха хужжатлари шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига мувофиқ ишлаб чиқилиши, маҳсус ваколатли давлат органининг тегишли худудий бўлинмалари, санитария-эпидемиология хизматлари, давлат ёнғин назорати органлари, экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш органлари ва бошқа хизматлар билан келишилиши белгиланган.

Шунингдек, шаҳарсозлик фаолияти объектини қуриш ёки реконструкция қилишни лойихалаштириш учун архитектура-режалаштириш топширигини ишлаб чиқишида экология талаблари ҳам белгиланган бўлиб, лойихалаштиришда экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш меъёрларига амал қилиниши лозимлиги белгилиган [8].

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 ноябрдаги "Қурилиш соҳасини давлат томонидан тартибга солишни такомиллаштириш кўшимча чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5577-сон Фармонига мувофиқ, 2020 йил 1 январдан бошлаб уй-жой қурилиши объектлари лойиха-тадқиқот ва қурилиш-монтаж ишларини бажариш босқичида энергия-самарадор ва энергия-тежамкор ускуналар билан мажбурий равишда жиҳозланиши, шунингдек, улар фойдаланишга қабул қилинишидан аввал энергетик аудит паспортини олиши кераклиги белгиланган бўлиб, кўп харажат

талааб қиласиган электр энергиясини тежашга олиб келади. Бунда қурилиш обьектларини лойиҳалаш жараёнида энергия тежовчи ускуналар билан жиҳозланиши электр энергиясини тежашга, электр энергиясига кетадиган харажатларни камайишига ва уни ишлаб чиқариш жараёнида атроф муҳитга етказиладиган заарларнинг камайишига олиб келади.

Энди, қурилиш фаолиятини амалга оширишда белгиланган нормаларга амал қилмаслик натижасида юзага келадиган ҳаракат ёки ҳаракатсизликлар учун жавобгарлик масаласига тўхтадиган бўлсақ, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш қоидаларини бузганлик учун фуқаролик, маъмурий ва жиноий жавобгарлик белгиланган. Хусусан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг VIII боби ҳамда Жиноят кодексининг XIV бобида ўз аксини топган.

Юқоридагиларга кўра, қурилиш фаолиятини атроф табиий муҳитга зарар етказмасдан амалга ошириши ҳамда белгиланган тартибда экология қоидаларига риоя қилиши лозим. Бунда қурилиш ишларини олиб бораётган пудратчиларга амалдаги қонун ҳужжатларига риоя қилишлари, атроф табиий муҳитга зарар етказмаган ҳолда ишларни тўғри йўлга қўйиш заруратини қўяди. Шунингдек, ваколатли давлат органлари ҳамда жамоатчилик назорати субъектлари томонидан қурилиш фаолияти субъектларининг ишлари тўғри олиб бориши юзасидан назортни амалга ошириши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ж. Т. Холмўминов. Ўзбекистон Республикасининг экология ҳуқуки: Дарслик / Масъул муҳаррир юридик фанлар доктори, профессор У. Таджиханов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2003. – 268 б.
2. Холмуминов Ж.Т. Государственное управление в области охраны окружающей среды: понятие, принципы, функции. // Ҳуқуқ. Право. Law. - 2004. №3.-43 с.
3. Экология ҳуқуки.// Маъсул муҳаррир: Усмонов М.Б.-Тошкент:“Адабиёт жамғармаси”,2001.-65 б.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947-сонли Фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда;
5. Ўзбекистон Республикасининг “Экологик назорат тўғрисида”ги Қонуни. ЎРҚ-363-сон 27.12.2013.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни. 754-XII-сон 09.12.1992;
7. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси (Иккинчи қисм). (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 05.10.2020 й., 03/20/640/1348-сон);
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 18 майдаги “Архитектура ва қурилиш соҳасида давлат хизматлари кўрсатишнинг айrim маъмурий регламентларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 370-сон қарори.

ONA TILIM – G'URURIM, FAXRIM

Ro`zmetova Dilrabo Yangibayevna Xorazm viloyati
Yuridik texnikumining yetakchi "Huquq" fani o`qituvchisi,
Sadullayeva Sarvinoz, Maqsudbekova Guljon
yuridik texnikumning 203 - guruh o`quvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada O`zbek tilining naqadar buyukligi, uning ma`no mazmunga boy tarixining mavjudligi hamda o`zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi o`larоq huquqiy asoslarining mustahkamlanishi keng holatda yoritib berilgan.

Kalit so`zlar: Davlat,Til,O`zbek tili, Xalq, Mustaqillik, Umuminsoniy qadriyat, Konstitutsiya, Dunyo xalqlari, Buyuk allomalar, Alisher Navoiy,Abdulla Avloniy,Milllat, Milliy gurur, Erkinlik,Qonun, Qaror

Har bir xalqning o`zligini namoyon etuvchi milliy va umuminsoniy qadriyatlar bo`ladi. Tiriklik uchun toza havo bilan quyosh nuri, nonu suv qanchalik hayotiy zarurat bo`lsa, millatning yashashi va ravnaq topishini ona tilisiz tasavvur etib bo`lmaydi. Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo`lgan o`zbek tili xalqimiz uchun milliy o`zlik va mustaqil davlatchilik timsoli, beba ho ma`naviy boylik, mamlakatimizning siyosiy-ijtimoiy, ma`naviy-ma`rifiy taraqqiyotida g`oyat muhim o`rin egallab kelayotgan buyuk qadriyatdir. Shu o`rinda statistik ma`lumotlarga e`tibor qaratsak: dunyoda 5600 dan ortiq tillar mavjud bo`lib, bundan 200 tasigina davlat tili sifatida qabul qilingan. Ularning orasida o`zbek tilining borligi uning naqadar sof, mukammal, purma`no va jozibadorligining yorqin dalilidir . Rossiyalik tilshunos olima, professor A. M. Kozlyanina «O`zbek tili nafis va musiqa ohangidek jozibador» deb bejiz ta`kidlamagan edi. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan O`zbek tiliga davlat tili maqomi berilganligining munosabati bilan so`zlagan nutqida «Kimda-kim o`zbek tilining bor latofatini, jozibasi va tafsir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo`lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o`imas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo`shiqlariga qulqoq tutsin». Mustaqilligimiz yillarda yaratilgan keng huquq va imkoniyatlar natijasida o`larоq o`zbek tilining milliy oziga xosligi, so`zga boy hamda tarixiy ildizlari chuqur ekanligi yanada yaqqol namoyon bo`lmoqda. O`zbekiston taraqqiyotining bugungi yangi bosqichi - milliy yuksalish davri talablaridan kelib chiqib, ona tilimizning jamiyatdagи o`rni va nufuzini oshirish bo`yicha keng ko`lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan so`nggi yillarda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent D/*avlat O`zbek tili va adabiyoti universitetining tashkil etilgani ona tilimizning ildizlarini chuqur o`rganish, uni ilmiy asosda har tomonlama rivojlantirish va qo`llash doirasini kengaytirish, filolog kadrlar tayyorlash borasidagi ishlarni yangi pog`onaga ko`tardi. Biz bilamizki, til ijtimoiy hodisa .Jamiyat taraqqiyot etishi bilan u ham ma`lum darajada shakllanib boradi. Bizning o`zbek tilimiz ham asrlar davomida sayqallanib kelmoqda. Bunda albatta Mahmud Qoshg`ariy,Yusuf Xos Xojib, Ahmad Yassaviy va Alisher Navoiylarning o`rni beqiyos hisoblanadi. "Har bir millatning dunyoda borlig`ini ko`rsatadurgan oyinai hayoti til va adabiyotidur"... Millatparvar mutafakkir Abdulla Avloniying bu so`zlari hech bir zamonda o`z ahamiyatini yo`qotmaydi. Chunki millat deganlari tilga ko`ra belgilanadi. Til insонning birlamchi ehtiyoji, anglash, bilish, so`zlash, aloqa-munosabat vositasi, mansublik omili bo`lgani bois hamisha jamiyat ravnaqining assosiy mezonlaridan bo`lib kelgan. Jumladan, o`zbek tili o`zbek millatining uzoq tarixiy ildizlariga, o`z siyosiy-huquqiy asoslariga ega muqaddas qadriyati, ulkan ma`naviy yutug`idir. Bugungi taraqqiyotiga qadar shonli va sharaflı yo`llarni bosib, keskin va shiddatli to`fonlarni yengib kelayotgan milliy tilimiz davlat maqomida yanada ulug`vor va ustuvorligini namoyon qilmoqda.

O`zbek tilin tinglab kirdi menga jon, Ohista tikildim va shunda bildim.

Meni tuzatolmas hech dard-u darmon, Jonimga Masihdur shu ona tilim.

Til millatning ulkan boyligi va beba ho mulkidir. 1989 yil 21- oktabrda O`zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi mustaqillikka qo`yilgan dastlabki qadamlar deb aytsak yanglishmaymiz. O`zbekiston Respublikasining davlat tili o`zbek tilidir. O`zbek tili o`zbek xalqining ma`naviy mulkidir. Bu haqda O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida ham "O`zbekiston Respublikasining davlat tili o`zbek tilidir" deb yozib qo`yilgan. Demak, bu kunni cheksiz quvonch va iftixon bilan bayram qilishga haqlimiz. 1995-yil 2-sentabr. "Lotin youviga asoslangan o`zbek alifbosini joriy etish to`g`risida"gi qonunga o`zgartirishlar kiritildi va Oliy Majlisning tegishli

qonun qabul qilindi. 1995-yil 24-avgust. Vazirlar Mahkamasining "O'zbek tilining asosiy imlo qoidalarini tasqidlash to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. 1995-yil 21-dekabr. "O'zbekiston Respublikasining Davlat tili haqida"gi qonuni yangi tahrirda qabul qilindi. 1996-yil 10-sentabr Vazirlar Mahkamasining "Davlat tili haqida"gi qonunni amalga oshirish "Davlat dasturi to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. «Davlat tili haqida»gi qonunning 10-moddasiga ko'ra, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalarida ish yuritish davlat tilida, lekin ishlovchilarining ko'pchiligi o'zbek tilini bilmaydigan jamoalarda davlat tili bilan bir qatorda boshha tillarda xam amalga oshirilishi mumkin. Ammo, ayrim davlat tashkilotlarida, organlarida va muassasalarida ish yuritish davlat tilida emas, balki boshqa tillarda, jumladan rus tilida olib borilishi holati kuzatiladi. Bu, o'z navbatida davlat tiliga bo'lgan hurmat va e'tiborning pasayishiga sabab bo'lishi barchamizga birdek ayondir. Til – millatning qalbi, ajodolarimiz tomonidan qoldirilgan beباو xazina. Til- dilning tarjimoni, inson kamolotining belgisi. Til- umr bo'yи o'rganiladigan fan, sayqal bergen sari ochilib yashnaydigan san'at durdonasi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, har birimiz davlat tiliga bo'lgan e'tiborni mustaqillikka bo'lgan e'tibor deb, davlat tiliga ehtirom va sadoqatni ona Vatanga ehtirom va sadoqat deb bilishimiz, shunday qarashni hayotimiz qoidasiga aylantirishimiz lozimligini butun vujudimiz bilan his etishimiz lozim. Bunday vatanparvar harakatni barchamiz o'zimizdan, o'z oilamiz va jamoamizdan boshlashimiz bilanoq o'zbek tilini rivojlantirishga bevosita ulkan hissa qo'shgan bo'lamic.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – 2019 yil
2. Abdulla Avloniy – "Saylanma" 1989 yil
3. "O'zbekiston Respublikasining Davlat tili haqida"gi qonuni" 1995 - yil

INTERNETDAN UNUMLI FOYDALANISH

Jumayeva Mohinur Murotovna

Buxoro viloyati Yuridik texnikumining

Axborot texnologiyalari va

informatika o'qituvchisi.

mohinurj@mail.ru

Annotatsiya: Aksariyat odamlar, ayniqsa internet foydalanuvchilari, Internet insoniyat uchun ulkan yutuq ekaniga qo'shilishadi. U bitmas-tuganmas manba ma'lumot, zarur bilimlarni olishga muammolarni hal qilishga yordam beradi va murakkab.

Kalit so'zlar: kommunikatsiya, «Facebook», «VKontakte», «Odnoklassniki», «Instagram», «Kun.uz», Internet provayder, Global axborot, "Ziyonet", aggressiv axborotlar, my.gov.uz, liberallahshuv, xakerlik.

Axborot mavzusi insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etib, bugungi serqirra va intensiv hayotimiz, globallashuv jarayonlarida esa axborot yanada dolzarb masala bo'lib, endilikda axborotga egalik, zamonaviy tizimlarining shakllanganligi mamlakatning demokratik rivojini sifatlovchi omilga aylandi. Zamonaviy ommaviy kommunikatsiya vositalari jadal ommalashuvi natijasida ular jahon media maydoni sahnasida katta mavqega ega bo'lib bormoqda.

Shunday ommaviy muloqot vositalaridan biri – ijtimoiy tarmoqlardir. Hamon ommaviy kommunikatsiya hozirgi zamон sivilizatsiyasining muhim voqeligiga aylangan, taraqqiy etgan va endigma taraqqiyot yo'lidagi davlat fuqarolari ham bir xil ehtiyojlardan kelib chiqib ommaviy muloqot sub'ekti darajasiga ko'tarilayotgan ekan, bunda ijtimoiy tarmoqlar ustuvor vositaligini e'tirof etmay iloji yo'q. Bugungi kunda axborot texnologiyalari sohasi respublikamizning rivojlanishida muhim o'rн tutib kelmoqda.

O'zbekistonlik internet-foydalanuvchilar orasida «Odnoklassniki», «Facebook» hamda «VKontakte» ijtimoiy tarmoqlari juda ommalashgan. Misol uchun, ikki million foydalanuvchi «Odnoklassniki»ga muntazam kirib turadi, «Facebook» auditoriyasi esa «Instagram» bilan birgalikda 1 mln.600 mingdan oshadi.«Google» O'zbekistondagi eng ommalashgan qidiruv tizimi hisoblanadi.Uning xizmatlariga internet-foydalanuvchilarning 76 foizi, «Yandex»ga esa 19 foizi murojaat qilib kelmoqda. «Telegram» O'zbekistondagi eng urf bo'lgan messenger. Mamlakatimizdagi telegram-kanallar orasida har biri 217 mingdan ortiq a'zo to'plagan «Prikol» va «Kun.uz» yetakchi sanaladi. Shuningdek, axborot sohasida 1254 ta ommaviy axborot vositasi, shundan 100 TVR, 1032 ta Internet-kafe, 939 ta Internet provayder, 187 ta davlat axborot resursi, "Ziyonet" yoshlar axborot portali, 1026 ta axborot-kutubxona muassasasi faoliyat yuritmoqda. Bularning barchasi fuqarolarimiz, xususan, yoshlarimizning axborot sohasidagi konstitutsiyaviy huquqining ifodasidir.

Internet nafaqat siz bilan biz kabi oddiy foydalanuvchilar tomonidan, balki xususiy va davlat kompaniyalarini tomonidan ham keng qo'llanilmoqda. Hozirda eyarli barcha yirik kompaniyalar o'z xodimlari va mijozlari bilan aloqalarni to'liq internet orqali olib boradi. Yangi mahsulotlarini internet orqali ommaga taqdim etadi, sotadi va boshqa turli xizmatlar ko'rsatadi. Internet saytlari orqali hukumatlar ishlarini ham osonlashtirgan.Fuqarolarning deyarli barcha murojaatlari ko'p davlatlarda hozir elektron shaklda amalga oshirilmoqda.Bu qog'ozbozlik, fuqarolarning idoraga borib rasmiylar bilan yuzma-yuz ko'rishi, navbat kutib uzoq o'tirishi kabi noqulayliklarni kamaytiradi.O'zbekistonda ham xuddi shu maqsadda my.gov.uz loyihasining boshlanganini ijobiy va quvonarli hol, deb aytishimiz mumkin.

Global axborot makoniga real ko'z bilan qaraydigan bo'lsak, hozirda keng jamoatchilikni xavotir va tashvishga solib kelayotgan muammolardan biri, shubhasiz, axborot makonidan osog'lom manfaatlar, ziddiyat va qarama-qarshiliklar ta'siridagi aggressiv axborotlarning (o'z joniga qasd qilishning oson yo'llarini targ'ib qiluvchi 9 ming, erotikmazmungaega 4 mingdan yodsaytlar, kompyuter o'yinlari zo'ravonlik va yovuzlik, o'ta jangari ruhdagi beshafqat urushlar, o'ldirishlar, otishmalar, portlatishlar va hokazolarning milliy axborot makonimizga kirib kelishidir. Jahoning 38 foiz yoshlari shafqatsizlik, zo'ravonlikni targ'ib etuvchi materiallar ta'siriga tushayotgan bo'lsa, yana bir qanchasi o'z joniga qasd qilishni targ'ib qiluvchi 9 mingdan ziyod saytlar orqali osongina

jon taslim qilish «sabroq» larini o‘rganmoqda.

So‘nggi yillarda terrorchi tashkilotlar g‘oyalarini targ‘ib qilishga qaratilgan veb-saytlarning soni 7000 dan oshdi. Ular millatchilik ruhidagi va ma’lum bir davlatning amaldagi tuzumiga qarshi qaratilgan noxolis axborotlarni tarqatish bilan mashg‘ul bo‘lib kelmoqda. Fikrimizcha, internet tarmog‘ida foydalanuvchilar xavfsizligini ta’minlashning eng maqbul yo‘li undan foydalanish madaniyatini rivojlantirish hisoblanadi. Vaholanki, bugun internet olamida keng uchrayotganki jinoyatlar, g‘oyaviy va texnik (xakerlik) buzg‘unchiliklar foydalanuvchilarning aynan internet madaniyati me’yorlariga rioya qilmasligi oqibatida yuzaga kelmoqda. Axborotlar tezkor internet orqali qabul qilinlar ekan, uning aksariyat foydalanuvchilari yoshlari hisoblanadi.

Axborot sohasi liberallashayotgan bir paytda, uzoq-yaqin mamlakatlardagi turli xil siyosiy, mafkuraviy va boshqa kuchlar (120 ga yaqin davlat axborot xurujlarini uyushtirish ustida ish olib bormoqda) o‘zlarining g‘arazli manfaatlari yo‘lida ommaviy kommunikatsiya vositalaridan foydalanib, axborot erkinligini suiste’mol qilib, o‘sib kelayotgan yosh avlodga axborot tahdidlarini ko‘rsatish orqali, hali ongi va hayotiy qarashlari shakllanib ulgurmagan yoshlarni chalg‘itish, ularning ongi va qalbini egallash yo‘lidagi intilishlarini kuchaytirayotgani sir emas. Nosog‘lom axborot oqimlaridan yoshlarni himoyalashga oid dunyoda qator huquqiy mexanizmlar yaratilgan.

Foydalanigan manbalar:

1. <http://uza.uz>
2. <http://daryo.uz>
3. <http://www.biznes-daily.uz>
4. “Ziyonet” portali.

ГУМОН ҚИЛИНУВЧИ ҲУҚУҚЛАРИНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ҚАФОЛАТЛАРИ

Дилдора Базарова,

Тошкент давлат юридик университети,
“Жиноят-процессуал ҳуқуқи” кафедраси мудири,
профессор, юридик фанлар номзоди.

Аннотация. Бошқа соҳаларда бўлганидек, жиноят процессида ҳам шахс ҳуқуқ ва эркинликларини таъминланиши ҳамда бу борадаги одил судловга эришиш, шунингдек процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ ва эркинликларини химоя қилиш кафолатлари тизими мавзуси юзасидан илмий тадқиқотлар амалга оширилмоқда. Шунга кўра, мазкур тезисда жиноят процессида ўз манфаатларини химоя қиласиган шахслардан бири бўлган гумон қилинувчи ва унинг ҳуқуқлари процессуал кафолатлари мавзуси назарий ва амалий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: гумон қилинувчи, айб, кодекс, жиноят, жиноят процесси, тергов.

Жиноят процессида шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг бевосита таъминланиши жиноий иш юритувининг барча босқичларида одил судловга эришишда ҳамда соҳада қонун устуворлигини ўрнатишда, шунингдек процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ ва эркинликларини химоя қилиш кафолатларини таъминлаш бўйича механизмларини амалга оширишда муҳим аҳамиятга эга.

Таъкидлаш лозимки, амалдаги қонунчиликка кўра[1], жиноят процессида ўз манфаатларини химоя қиласиган шахслардан бири бўлган жиноят содир этгани тўғрисида маълумотлар бор бўлса-да, бу маълумотлар уни ишда айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш учун етарли бўлмаган шахс “гумон қилинувчи” ҳисобланади.

Айрим процессуалист олимларнинг фикрича, айбини бўйнига олиб келган шахсга процессуал маънода гумон қилинувчи деб қаралиши мумкин эмас. Унга айблов эълон қилиш (башарти бунинг учун етарли асослар бўлса) ёхуд тушунтириш хати олиб, сўнгра гумон қилинувчи сифатида тан олиш ва сўроқ қилиш керак[2].

Маълумот ўрнида, “гумон” тушунчасига назарий жиҳатдан тавсиф бериладиган бўлса, шубҳа – бу жиноят-процессуал қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда илгари сурилган жиноят қонуни билан тақиқланган ҳаракатни содир этган шахснинг иштироки тўғрисида тегишли маълумотларга асосланган тахмин[3].

Бизнингча, жиноят иши юритувида у ҳақида жиноят содир этганлиги тўғрисида асосли тахминлар илгари сурилган ва баён қилинган ҳамда унга нисбатан тегишли процессуал ҳаракатлар амалга оширилган шахс – гумон қилинувчи сифатида қаралиши мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, С.А.Яковлева ва А. И.Виноградоваларнинг фикрича[4], қуидагиларга кўра гумонланувчи этиб топилади:

- жиноят ҳақида дастлабки терговда қатнашган шахс, ушланганлик тўғрисидаги баённома тузилган пайтдан бошлаб;
- шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларига тааллуқли тергов ёки процессуал ҳаракат протоколи тузилган пайтдан бошлаб, жиноят тўғрисидаги хабарни дастлабки текширишда иштирок этаётган шахс;
- асослар бўйича жиноий иш кўзгатиш тўғрисида қарор қабул қилинган шахс;
- гумон қилинаётган шахсни ушлаш тўғрисидаги баённома тузилган шахс;
- айблов эълон қилинишидан олдин унга нисбатан эҳтиёт чорасини танлаш тўғрисида қарор қабул қилинган шахс.

Х.Г.Дациеванинг нуқтаи назари[5] эътиборга лойиқ бўлиб, унга кўра шахс гумон қилинучининг ҳуқуқий мақомини олган пайтни “уни тегишли жиноят-процессуал фаолият соҳасига ҳар қандай жалб қилинганлиги билан боғлади”.

Гумонланувчининг ҳуқуқий мақоми ва унинг жиноят процессидаги иштирок этиш назарияси ва амалиётини ўрганиш, ушбу субъектнинг жиноят иши юритувидаги ҳуқуқий ҳолатидан келиб чиқиб, ҳуқуқларининг процессуал кафолатлари тизимини белгилашда аҳамиятга эга.

Шахс ҳуқуқларининг процессуал кафолатлари таърифига берилган назарий хulosалардан

келиб чиқиб, процессуал кафолатлар қўйидаги элементларни қамраб олади: 1) жиноят процесси тамойиллари; 2) процесс иштирокчиларининг хукуқ ва мажбуриятлари; 3) шахс хукуқларини таъминлашдаги мансабдор шахсларнинг вазифалари.

Қайд этилганлардан келиб чиқиб, гумон қилинувчининг процессуал ҳукуқ ва мажбуриятларини таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 47-моддасига кўра, шахсни гумон қилинувчи тариқасида эътироф этиш тўғрисида суриштирувчи, терговчи ёки прокурор қарор чиқаради.

Гумон қилинувчи ўзининг нимада гумон қилинаётганлигини билиш; ушлаб турилганлиги ва турган жойи тўғрисида адвокатга ёки яқин қариндошига телефон орқали қўнғироқ қилиш ёхуд хабар бериш; у амалда ушланган ёки жиноят жойида ушлаш билан боғлиқ тезкор-қидирав тадбири амалда якунланган ёхуд унинг гумон қилинувчи деб эътироф этилганлиги тўғрисидаги қарор унга маълум қилинган пайтдан бошлаб ҳимоячига эга бўлиш ҳамда учрашувларнинг сони ва давом этиш вақти чекланмаган ҳолда у билан холи учрашиш, Жиноят-процессуал кодексининг 230-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно; ушланганидан кейин йигирма тўрт соатдан кечикитирмай сўроқ қилинишини талаб қилиш; ўзига нисбатан қўйилган гумон хусусида ҳамда ишнинг бошқа ҳар қандай ҳолатлари тўғрисида кўрсатувлар бериш ёхуд кўрсатувлар беришдан бош тортиси ва кўрсатувларидан жиноят ишига доир далиллар сифатида унинг ўзига қарши фойдаланилиши мумкинлиги ҳакида хабардор бўлиш; ўз она тилидан ҳамда таржимон хизматидан фойдаланиш; ўзининг ҳимояланиш хукуқини шахсан ўзи амалга ошириш; илтимоснома бериш ва рад қилиш; далиллар тақдим этиш; суриштирувчи ёки терговчининг рухсати билан тергов харакатларида иштирок этиш; ярашув тўғрисидаги, амнистия актини қўллаш ҳақидаги ишлар бўйича суд мажлисларида иштирок этиш; суриштирувчининг, терговчининг, прокурорнинг ва суднинг харакатлари ҳамда қарорлари устидан шикоятлар бериш хукуқига эга [6].

Жиноят-процессуал кодексига биноан, гумон қилинувчи зиммасига кўрсатув бериш, шунингдек ўзининг жиноятга алоқадор эмаслигини ёки ишнинг бошқа бирор ҳолатларини исботлаш мажбурияти юкланиши мумкин эмас.

Кодекснинг 24-моддасига кўра, гумон қилинувчи ҳимояланиш хукуқига эга. Ҳимояланиш хукуқи суриштирувчи, терговчи, прокурор, суд зиммасидаги гумон қилинувчига унга берилган хукуқларни тушунтириб бериш ҳамда ўзига қўйилган айловдан ҳимояланиш учун қонунда назарда тутилган барча восита ва усуллардан фойдаланишда ҳақиқий имкониятга эга бўлишига қаратилган чора-тадбирлар кўриш мажбурияти билан таъминланади.

Ушбу қоидадан келиб чиқиб, “гумон қилинувчининг ҳимоя хукуқи” тушунчасига хукукий тавсиф берилиши мақсадга мувофиқ.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Гумон қилинувчи ва айланувчини ҳимоя хукуқи билан таъминлашга оид қонунларни қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарорида аниқ хукукий таъриф берилган.

Қарорга кўра, гумон қилинувчининг ҳимоя хукуқи — юзага келган гумон, қўйилган айни рад этиш ёки жавобгарлик ва жазони юмшатиш учун унга қонун билан берилган процессуал имкониятлар (восита ва усуллар) йифиндицидир. Ҳимоя хукуқи жиноят-судлов ишларини юритишнинг барча босқичида таъминланади. Қонунга кўра (ЖПК 24, 64-моддалари), жиноят ишини юритишга масъул барча давлат органлари ва мансабдор шахслар (суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья) гумон қилинувчига унинг хукуқларини тушунтиришлари ва ўзига тегишли ҳимоя хукуқидан амалда фойдаланиши учун реал шароит яратиб беришлари шарт.

Қарорнинг 7-бандига кўра, гумон қилинувчини ҳимоя хукуқи билан таъминлашнинг муҳим элементларидан бири қонун томонидан унга суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд (судья)нинг процессуал ҳаракати ёки қарори устидан белгиланган тартибда шикоят бериш хукуқининг берилишидир. Жиноят ишини юритишга масъул давлат органлари ва мансабдор шахсларининг ҳаракатлари ва қарорлари устидан шикоят гумон қилинувчининг ҳимоячиси ва қонуний вакили томонидан ҳам берилиши мумкин.

Қайд этилганлардан келиб чиқиб, гумон қилинувчининг ҳимоя хукуқини процессуал кафолатларининг асосий элементлари сифатида кўриш мумкин.

Шунингдек, Ю.Б. Чупилкин томонидан “гумон қилинувчининг процессуал кафолатларига

кўра, уни жиноят процессида гумон қилинувчи сифатида жалб қилиш учун қонунчиликда назарда тутилган тартибда процесс босқичларида ҳимояланиш хукуқлари, шунингдек, гумон қилинувчининг ҳимоя қилиш хукуқини амалга ошириш учун суриштирув, терговчи, прокурор ва суд органларининг фаолиятини тушуниш" таклиф этилган [7].

Гумон қилинувчининг хукуқлари ва қонуний манфаатлари жиноят-процессуал кафолатларининг бу барча элементлари ўзаро боғлиқ бўлиб, бир-бiri билан ўзаро алоқада бўлади. Ҳусусан, тергов органлари мансабдор шахслари ва гумон қилинувчи, ҳимоячи ўртасида муайян процессуал ҳукуқий муносабатлар мавжуд бўлиб, унда ушбу мансабдор шахсларнинг қонунчиликда белгиланган мажбуриятларини амалга оширишлари гумон қилинувчи хукуқлари кафолатининг муайян бир элементи сифатида ҳаракат қиласди.

Е.Э.Цибартнинг фикрича, гумон қилинувчи хукуқларининг процессуал кафолатлари, унинг субъектив хукуқларини амалга ошириш шартлари ва тартибини, шунингдек, мансабдор шахсларнинг, тергов органларининг вазифаларини ўз ичига қамраб олган ҳукуқий нормалардир. Албатта, процессуал кафолатлар ўз-ўзидан эмас, балки шахснинг хукуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини тўла рўёбга чиқариш учун қизиқарлидир (шуниг учун улар шахснинг процессуал позициясини тавсифлайди) [8].

Бизнингча, "гумон қилинувчи хукуқларининг процессуал кафолатлари" – жиноят содир этгани тўғрисида маълумотлар бор бўлса-да, бу маълумотлар уни ишда айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш учун етарли бўлмаган шахс (гумон қилинувчи) нинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминловчи қоидалар ҳамда бу борадаги мансабдор шахсларнинг вазифа ва мажбуриятларининг ягона тизими.

Хулоса ўрнида таъкидлаш лозимки, жиноят процессида ўз манфаатларини ҳимоя қиладиган шахслардан бири бўлган гумон қилинувчиларнинг хукуқларини процессуал кафолатланиши ўз навбатида жиноят процессида шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг бевосита таъминланиши ҳамда жиноий иш юритувининг барча босқичларида одил судловга эришишда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Жиноят-процессуал кодекси // www.lex.uz
2. Қаранг: Григорьев В.Н. Задержание подозреваемых органами внутренних дел. Т.:1989.-Б.9.
3. Қаранг: Дикарев И. Подозрение в уголовном процессе// "Законность". 2013. №8. - С. 20.
4. Қаранг: Яковлева С. А., Виноградова А. И. О понятии "Подозреваемый" в Российском уголовном процессе // Марийский юридический вестник №1(16)./2016.С - 52.
5. Дақиева Х. Г. Институт подозреваемого в механизме уголовного преследования// Проблемы в российском законодательстве. 2013. № 3. - С.152.
6. <https://lex.uz/docs/111460>
7. Қаранг: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/avtoref/chupilkin.htm>
8. Цибарт Е.Э. Понятие механизма обеспечения прав и свобод личности подозреваемого //ВЕСТНИК ОГУ №3 (139)/март 2012. – С.224.

BUXGALTERIYA HISOBIDAGI AVTOMATLASHTIRILGAN BUXGALTERIYA TIZIMINING O'RNI

Axmedova Gulnoza To'lginovna
Buxgalter, Farg'onan viloyati yuridik texnikumi

Annotatsiya: maqolada buxgalteriya hisobidagi avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimining o'rni hamda ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zları: buxgalteriya hisobi, avtomatlashtirilgan buxgalteriya, dastur.

Bugungi kunda yurtimiz oldidagi eng katta maqsad dunyodagi eng rivojlangan mamlakatlardan qatoriga kirish sanaladi. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Mamlakatimiz iqtisodiyotini yanada rivojlantirish, jahon mamlakatlari bilan har sohada raqobatlasha oladigan darajaga yetkazish, eng avvalo, har birimizning eng oliy maqsadimiz bo'limg'i lozim".

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini global rivojlantrish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmonida "iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish" zarurligi bayon qilingan. Ushbu farmon asosida respublikada bir qator amaliy ishlari olib borilmoqda. Avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari ishg'a tushganiga ko'p bo'limg'an bo'lsa-da, u allaqachon iqtisodiyotdagi ahamiyatini va yuqori standartlarini namoyish etdi. Avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlaridan foydalangan holda, noaniqliklarni minimallashtirish bilan birga hisobotlarni tez va aniq tarzda topshirish mumkin. Natijada iqtisodiyotda pul muomalasining tezlashishi bilan bir qatorda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan sarflanadigan vaqt va hisobot berishga sarflanadigan vaqt miqdori sezilarli darajada qisqartirildi.

Hozirgi kunda axborot asrining eng muhim talablaridan biri bu iqtisodiy tizimlarda boshqaruvin ma'lumotlarini to'g'ri taqdim etishdir. Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish maxsus dasturlardan foydalanishni talab qiladi, bu esa o'z navbatida, bozorda tovarlarning yangi turi bo'lgan dasturiy ta'minotdan foydalanishni rag'batlantiradi. Axborot tizimlarini avtomatlashtirish dasturiy ta'minot, korxona boshqaruvi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va qayta ishlashning o'zaro bog'liq kompleksidir.

Buxgalteriya hisobi funksiyalarining to'liqligi va birlashishiga qarab kompyuter hisob tizimlari quyidagicha tasniflanadi:

- buxgalteriya hisobining alohida bo'limlari uchun kompyuter tizimlari;
- barcha buxgalteriya ob'ektlari uchun murakkab buxgalteriya tizimi;
- buxgalteriya funksiyalari uchun buxgalteriya hisobining rivojlangan kompyuter tizimlari.

Masalan:

- savdo jarayonini boshqarish tizimi,
- sotib olish jarayonini boshqarish tizimi;
- korxonalarni boshqarish funksiyalari bilan to'liq birlashtirilgan buxgalteriya hisobining kompyuter tizimlari.

Korxonada buxgalteriya hisobi va boshqaruvin tizimini joriy etish va uning samarali ishlashini ta'minlashda eng muhim masala avtomatlashtirish uchun dasturiy ta'minotni tanlashdir. Bu korxonani qurish shakliga qarab avtomatlashtirishning barcha turlaridan foydalanadi. Bugungi kunda avtomatlashtirilgan buxgalteriya dasturlari turli darajadagi ishlab chiquvchilar tomonidan ishlab chiqilmoqda. 1C, 1UZ, UzASBO, BEM (buxgalterga elektron yordam) – bunday dasturlarning namunalari.

"UzASBO" dasturiy kompleksi – byudjet tashkilotlariga buxgalteriya hisobining to'liq davri, inventarizatsiyasi, moliyaviy natijalari va hisobotlari, debitorlik qarzları, kreditorlik qarzları, nomoddiy aktivlar hisobvaraqlari, pul tushumlari va naqd pul mablag'ları hisobvaraqlari hamda debitorlik qarzları. Ushbu dasturiy ta'minot to'plamining ishg'a tushirilishi bilan byudjet idoralari tomonidan g'aznachilik va moliya institutlari bilan hisobotlarni taqdim etishda aloqa qilish uchun sarflangan vaqt va transport xarakatlarini tejashda sezilarli natijalarni ko'rsatdi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, agar bugungi kunda korxonalarda buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishda buxgalteriya hisobining barcha ob'ektlari uchun kompleks buxgalteriya tizimi uchun ishlab chiqilgan buxgalteriya hisobi dasturi qo'llanilsa, xodimlar ishonchli, aniq va zarur ma'lumotga ega bo'ladilar va moliyaviy hisobotlarning sifati oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. – T.: 2005.
2. Останоқулов М.О. Бухгалтерский учет бюджетных организаций. – Т.: 2011

AHOLINI ISH O'RINLARI BILAN TA'MINLASHNING INNOVATSION USULLARI

Elchibayeva Nilufarxon Xakimjanovna
Farg'ona viloyati yuridik texnikumi
Kadrlar bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: maqolada bugungi kunda aholini ish bilan ta'minlashning ommalashib borayotgan innovatsion usullari xususida fikrlar berilgan.

Kalit so'zлari: aholi bandligi, innovatsiya, ish o'rnlari, masofaviy bandlik.

Bugungi kunda bizning hayotimizga "Innovatsiya" tushunchasi kirib keldi va mustahkam o'rashib oldi. "Innovatsiya" so'zi lotinchadan kirib kelgan bo'lib, yangilash, o'zgarish, biror yangilik kiritish, yangiliklar joriy qilish ma'nosini anglatadi.

Shulardan kelib chiqib, mamlakatimizda aholini ish o'rnlari bilan ta'minlashning innovatsion shakllarini ommalashtirish hamda shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan mamlakatlardan tajribasini o'rgangan holda ta'kidlashimiz mumkinki, aholini ish o'rnlari bilan ta'minlashning zamonaviy hamda istiqbolli shakllaridan biri – bu masofaviy ish bilan bandlik hisoblanadi. Xodimlar korxona joylashuvidan qat'iy nazar o'zaro kelishuv asosida mehnat faoliyatini masofaviy tarzda tashkil etish imkoniyatiga egadir.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan bugungi kunda ish bilan bandlikni ta'minlashning yangi yo'nalishlari paydo bo'lmoqda. Ish beruvchilar ixtiyor ravishda va xohishiga ko'ra xodimlarni ishga yollash imkoniga ega bo'lmoqdalar va geografik joylashuvi hamda vaqtidagi farq ahamiyatga ega emas. Xodimlar axborot texnologiyalaridan foydalangan holda masofadan turib o'z vazifalarini bajarishga qodir bo'lib, uydan tashqariga chiqmasdan, har qanday vaqtida belgilangan vazifani bajarish imkoniga ega bo'lishmoqda.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida mehnat faoliyatini samarali tashkil etish va yuritishda eng muhim muammolardan biri malakali xodimlarni jalb qilish masalasi hisoblanadi. Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti globallashuvining jadal sur'atlar bilan rivojlanishi va Internet tizimidan keng miqyosda foydalanish imkoniyatini paydo bo'lishi, ushbu muammoni hal etish imkonini bermoqda.

Raqamli iqtisodiyotda robot texnikasi, katta hajmli ma'lumotlar va sun'iy intellekt kabi zamonaviy texnologiyalar orqali ish joylari axborotlashtirilmoqda, ishlab chiqarish tubdan takomillashayapti, buning natijasida, mehnat unumdarligi keskin ortishi bilan birga, ushbu jarayonlar butun jahon mehnat bozoriga kuchli ta'sirini ko'rsatmoqda.

Masofada turib ishslashda an'anaviy ish joyi xususiyatida, amal qilish vaqtida, ish o'rning joylashuvi, mehnatga haq to'lash shakllarida ham jiddiy o'zgarishlar ro'y bermoqda. Raqamli iqtisodiyotda endilikda ishsizlikning mazmuni tubdan o'zgarmoqda, chunki hozirgi paytda raqamli texnologiyalar orqali ish joylari emas, balki mehnat vazifalari taqsimlanmoqda. Raqamli texnologiyalar xodimni yuqori malaka va bilim bilan birga mas'uliyatni o'z zimmasiga olishni va mehnat faoliyatini mustaqil ravishda amalga oshirishni talab qilmoqda. Endilikda xodim o'z mehnat faoliyatini o'zi tartibga soladi, mehnat haqi Internet orqali amalga oshiriladi. Xodimni mehnat faoliyatining tashqi nazorati uning o'zini jalb etmagan holda ma'lumotlar, hisobotlar orqali amalga oshiriladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, raqamli iqtisodiyotga o'tish sharoitida ish bilan bandlik sohasida ham jiddiy o'zgarishlar sodir bo'layotganligi zamonaviy bilim va malaka ko'nikmalariga ega bo'lgan mutaxassislarga talab muntazam ravishda ortib borayotganligining isbotidir. Bunda xodimlarning ish joylari va mehnat sharoitlarida ham o'zgarishlar yuzaga kelmoqda.

Raqamli iqtisodiyotga o'tish ish bilan bandlik tarkibining o'zgarishi, xodimlar intellektual salohiyatidan samarali foydalanish hamda innovatsion jarayonlar samaradorligini oshiruvchi omillar ta'sir darajasini kengayishini yuzaga keltiradi. Bunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq ish bilan bandlikning innovatsion shakllari: jumladan, masofadan turib ishslash, telebandlik, nostonart ish bilan bandlikning kengayishi, E-bandlikning rivojlanishi, virtual ish joylari kabilalar tobora ommalashib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. – T.: 2019
2. Abdurahmonov Q.X., Shoyusupova N.T. Aholi ish bilan bandligi. – T.: 2011

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINI AHAMIYATI

Hasanov Yodgorjon Maxamatjonovich
Farg'ona viloyati yuridik texnikumi Bosh buxgalter

Annotatsiya: maqolada buxgalteriya hisobi va audit tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarini joriy etishning samarali tomonlari yoritilgan.

Kalit so'zлari: buxgalteriya hisobi, audit tizimi, raqamli texnologiyalar, IT.

Hozirgi kunda mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarni joriy etish, iqtisodiyotning har bir yo'nalishida, shu bilan bir qatorda buxgalteriyada ham keng qo'llanilmoqda.

Raqamli texnologiyalar deganda, biz, avvalambor, dasturlashgan tizimni ko'z oldimizga keltiramiz. Ammo raqamli texnologiyalar deganda, faqatgina tor ma'noda qo'laniladigan Blokcheyn texnologiyasi, kriptovalyutalarni tushunish kerak emas. Raqamli iqtisodiyot deganda, raqamli kommunikatsiyalar, IT yordamida olib boriladigan iqtisodiyot tushuniladi.

So'nggi yillarda buxgalteriya va audit tizimlarida ro'y berayotgan o'zgarishlarni oladigan bo'lsak, buxgalteriya hisobining kompyuterlashtirishi katta yutuq sanaladi.

Mamlakatimizda hozirgi kunga kelib, buxgalteriya hisobi xususiy firmalarda 1C hamda byudjet tashkilotlarida UzAsbo dasturlaridan foydalangan holda olib borilmoqda. Dasturlashning foydalanuvchilar uchun foydali taraflari, avvalambor, ma'lumotlar bazasining kengligi hamda doimo saqlanib turishi hisoblanadi. Buxgalterlar tomonidan kiritilgan har qanday ma'lumot toki tashqi kuch ta'sir etmaguniga qadar saqlanib turadi. Yana bir foydali tomoni avtomatlashtirilgan ish joyida ishchilar masofadan turib ham bemalol ishlay olishadi. Bu esa ishchining vaqtini anchagina tejaydi. Buxgalteriya hisobida bundan yigirma yil oldindi va hozirgi holatni taqqoslaydigan bo'lsak, avvalgi ish beruvchilar uchun ma'lumot kerak bo'lganida kutishlar, oylik olish yoki pul o'tkazmalar uchun bo'ladigan navbatlar, hisobotlarni topshirishdagi qiyinchiliklarning hozirgi ish beruvchilar o'zlariga kerakli ma'lumotlarni tezda qabul qilib olishlari, pul o'tkazmalarining oson va tez amalga oshirilishi, soliq hisobotlari va boshqa hisobotlarning tez topshirilishi o'rtaida yer bilan osmonchalik farq bo'lib, bu avtomatlashtirish natijasi sanaladi. Hozirda buxgalteriya hisobining avtomatlashganligini hisobga oladigan bo'lsak, bu tizimga yana qandaydir avtomatlashtirishni olib kirish vaqt masalasi bo'lib qoladi, lekin buxgalterlar uchun yanada qulay dasturlarni yaratish samarali hamda foydali bo'ladi.

Auditni avtomatlashtirishning foydali tomonlari, bunda ham ma'lumotlar bazasining bir joyda to'planishi audit o'tkazayotgan firma uchun ham, o'tkazilayotgan firma uchun ham dastlabki ma'lumotlarni oldingilari bilan solishtirish imkoniyatini beradi.

Quyida Rossiya dasturchilari tomonidan yaratilgan "IT Audit" dasturining imkoniyatlarini ko'rib chiqamiz:

- hisobot shakllarini avtomatik to'ldirish;
- moddiylik darajasini hisoblash va taqsimlash. hisobot ko'rsatkichlarining o'zaro bog'liqligi;
- buxgalteriya ma'lumotlaridan foydalanmasdan, ish qog'ozlarini yaratish;
- buxgalteriya ma'lumotlarini operatsiyalar turi bo'yicha guruhlash;
- operatsiyalarning tekshirilishini tasdiqlovchi ishchi hujjatlarni to'ldirish va h.k

Yuqorida ko'rib chiqqanlarimiz auditorning ishlarini yengillashtirish uchun xizmat qiladigan bitta dasturning o'z ichiga olgan imkoniyatlari edi. Shunday dasturlarni yurtimizdagи auditorlik korxonalariga joriy etish auditorlarning vaqtini tejashga hamda ular o'rtaida raqobatni oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, zamon talabiga mos ravishda mamlakatimizda buxgalteriya hisobi va audit tizimini avtomatlashtirish eng old rejalarimizdandir. Rivojlanib borayotgan yurtimizga kelgan investorlar va chet ellik hamkorlarimiz, ularga berilayotgan hisob ma'lumotlari to'g'ri va ishonchliligiga amin bo'lishlari uchun, biz ularga zamonaviy texnologiyalar bilan yuritiladigan muhitni shakllantirib bermog'imiz lozim. Bu esa o'z o'rnida buxgalteriya hamda auditni avtomatlashtirilgan tizimga o'tishini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. – T.: 2005.
2. Останокулов М.О. Бухгалтерский учет бюджетных организациях. – Т.: 2011

TA'LIM JARAYONIDA SIFATGA ERISHISHNING ASOSIY KO'RSATKICHLARI

O'rmonov G'olibjon Solijonovich

Farg'onan viloyati Yuridik texnikumi O'quv bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: maqolada ta'lism sifatini oshirish, ta'lism jarayonida sifatga erishishning asosiy vazifalari xususida fikrlar berilgan.

Kalit so'zlari: ta'lism sifati, o'quv jarayoni, fan, ta'lism, boshqaruv jarayoni.

Mustaqillik yillarda respublikamizda ta'lism-tarbiya sohasida amalga oshirilgan ulkan ishlar va o'zgarishlar jamiyat rivojlanishida yuksalish uchun zamin bo'lmoqda. Hozirgi vaqtida ta'lism sifati ta'lism muassasasining raqobatbardoshlik darajasini belgilovchi muhim tavsiflardan biri hisoblanadi. Ta'larning sifati boshqariladigan jarayon bo'lishi kerak. Samaradorlik ko'rsatkichlarini baholashga yangicha yondashish ta'lism muassasasi faoliyati sohasini tezkor belgilashga imkon beradi.

Bugungi kunda fan va ta'lism tobora kuchliroq tarzda jamiyatning ishlab chiqaruvchi kuchiga aylanmoqda. Fan va ta'lism har qanday davlatning qudrati, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy resursi hisoblanadi. Faqat eng yangi zamонавиу texnologiyalarni rivojlantirish hamda yuqori darajada ilm talab mahsulot yaratibgina iqtisodiyotni yuksaltirishga erishish mumkin. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, keyingi yillarda ta'lism sohasida va, xususan, ta'lismni boshqarish sohasida muhim o'zgarishlar yuz bermoqda. Keyingi islohotlarning asosiy maqsadi - ta'lismni davlat va jamiyatdagi tezkor rivojlanish manfaatlariga xizmat qiladigan, o'zaro aloqani ta'minlaydigan samarali boshqaruv tizimi bilan ta'larning yuqori sifatini, uning turli-tumanligi, shaxs hamda jamiyat ehtiyojlarini qondirishga qaratilganligini uyg'unlashtirishdan iborat.

Ta'lism sifatini ta'minlash – kadrlarni kasbiy jihatdan tayyorlashning zaruriy darajasi uchun eng maqbul sharoitlarning yaratilishiga qaratilgan rejali, oldindan mo'ljallab qo'yilgan va texnologik jihatdan ta'minlab qo'yilgan boshqaruvdir.

Ta'lism sifatini boshqarish - ta'lism jarayoni sharoitlari sifatini loyihalashtirish, unga erishish va qo'llab-quvvatlash hamda uni amalga oshirish hamda natijalarini ta'minlashdan iborat.

Hozirgi kunda ta'lism muassasalari o'quv jarayonlarini takomillashtirishda va ta'lism oluvchilarni zamонавиу o'qitish maqsadida, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar asosida shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratmoqdalar. Shuningdek, tashkiliy-pedagogik sharoitlar majmuasiga quyidagilarni kiritish lozim:

- ta'limga rag'batlantirishni oshirish uchun o'qitishning maqsad va vazifalarini aniq belgilash va anglash;
- intellektual mehnatning texnologik holatini anglash;
- texnologik mehnatning usul va jarayonlarini egallash va boshqalar.

Ta'lism jarayonida sifatga erishishning asosiy vazifalari quyidagi ko'rsatkichlardan iborat:

- ta'lism jarayonining tashkil etilishi, rejalashtirilishi, amalga oshirilishi, mashg'ulotlarning o'quv-metodik materiallar bilan ta'minlanganligi;
- o'qitish texnologiyalari sifatini ta'minlash, zamонавиу texnologiyalarni qo'llash, o'quv-metodik materiallar, pedagog-xodimlar tomonidan ta'lism jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llashga e'tibor berish;
- ta'lism jarayonining salohiyatlari kadrlar bilan ta'minlanganligi tahlili, ilmiy tadqiqot, ilmiy-metodik ishlar, pedagog-xodimlar ilmiy salohiyatini oshirish.

Xulosa qilib suni aytishimiz mumkinki, yuqorida ta'kidlangan nazariy fikrlar asosida ta'lism sifatiga e'tibor berilsa, uning funksiyasi, xato va kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha choratadbirlarni barcha boshqarish pog'onalarida to'g'ri tashkil etilsa, ta'lism sifatini boshqarishda o'quv jarayonini takomillashtirishda ta'lism menejmenti samaradorligi oshadi.

Foydalilanilgan adabiyotlar.

1. Topildiyev V R. Ta'lism va tarbiya jarayonlarini tashkil etishning me'yoriy-huquqiy asoslari.
– T.: 2015
2. Mavlonova R. Pedagogika. – T.: 2001

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 33-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(1-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.10.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000